

ÜÇ ŞEHİR ÜÇ BAŞKAN: YENİ LİBERAL DÖNEMDE İSTANBUL, ANKARA VE İZMİR'DE SOSYAL DEMOKRAT BELEDİYESİ DENEYİMİ (1989-1994)

Hatice KURTULUŞ*
Şükrü ASLAN**

Öz

Türkiye'de 1983'den beri neredeyse kesintisiz olarak iktidarda bulunan ve yeni liberal ekonomi politikalarının uygulayıcısı olan yeni muhafazakar sağ yerel yönetimler açısından 1989-1994 yılları arasında bir dönem kesintiye uğramıştır. 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde İstanbul, Ankara ve İzmir'de sosyal demokrat adaylar seçimleri kazanmıştır. 1989-1994 yılları arasında İstanbul, Ankara ve İzmir'de belediye başkanı seçilen üç sosyal demokrat belediye başkanının uyguladıkları politikaların, 1970'li yıllarda uygulanan toplumcu belediye başkanlığından ve 1999'dan sonra AKP'li belediye başkanlarının uyguladığı sosyal belediye başkanlığıyla farklarının ve fakat kesişme alanlarının ortaya konması önemlidir. Bu farklılıklar ve kesişme alanları, kentsel politika üretimi, siyasi aktörler ve güç ilişkileri ile ilgili olduğu kadar, bu üç kent tarihsel ve sosyo-mekansal özgünlükleri ve üç belediye başkanının politik geçmişleri ve yerel yönetim anlayışlarıyla da ilişkilidir. Bu çalışmada 1989-1994 yılları arasında Türkiye'nin üç büyük metropolünü yöneten sosyal demokrat üç büyük şehir belediye başkanının, birbirlerinden farklılıklar barındıran sosyal demokrat belediye başkanlığı deneyimleri bu çerçevede tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Demokrat Belediye Başkanlığı Deneyimi, İstanbul, Ankara, İzmir, Sosyal Demokrat Belediye Başkanları, Yerel Yönetimler.

THREE CITIES AND THREE MAYORS: THE EXPERIENCES OF SOCIAL DEMOCRAT LOCAL GOVERNING IN ISTANBUL, ANKARA AND IZMIR IN THE NEO-LIBERAL PERIOD (1989-1994)

Abstract

Conservative right-wing governments have been in power and implementing neo-liberal economic policies nearly without any interruption since 1983. Nevertheless, neo liberal policies were interrupted between 1989 and 1994 in terms of local governing. Social democratic candidates for local governments were elected in Istanbul, Ankara and Izmir in the 1989 local elections. It is important to draw attention to the differences and intersections of the policies implemented

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi, hat_kurtulus@yahoo.com

** Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, sukruaslan@ymail.com

by these social democrat mayors whom elected for the period of 1989-1994 in these three main cities of Turkey and compare them to the collectivist governing experience of the 1970s and the social governing experience of mayors from AKP after 1999. These differences and intersections are related to the socio-spatial contingencies, political backgrounds of the three mayors and their approach to local governing as well as production of urban policies, political actors and power relations. This paper aims at debating three social democratic experiences of three mayors, which have their own differences, in three main metropolitan cities in Turkey between 1989 and 1994 in this framework.

Keywords: The Experience of Social Democrat Local Governing Istanbul, Ankara, Izmir, Social Democrat Mayors, Local Governments.

Giriş¹

Türkiye’de yerel yönetimleri, kamu yönetimi kapsamında, idari/yasal çerçevenin ötesinde, siyaseten tanımlama ihtiyacı, belediyeçilikle ilgili bir dizi siyasi tanımlamay/modeli ortaya çıkarmıştır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren, üniter devlet ve merkezîyetçi kamu yönetimi modeli altında, aynı idari/yasal çerçeveye bağlı olmasına rağmen, farklı belediyeçilik uygulamalarının ortaya çıkması, yerel yönetimleri idari/yasal mekanik yapıların ötesinde ele almayı zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 1970’li yıllardan itibaren yerel yönetimler, farklı belediyeçilik deneyimleri üzerinden de analiz edilmeye başlanmıştır.

Bu farklı belediyeçilik deneyimleri toplumsal belediyeçilik, sosyal demokrat belediyeçilik, yeni-liberal belediyeçilik ve sosyal belediyeçilik olarak adlandırılmaktadır². Bu çalışmada yerel yönetimleri idari/yasal modellerin ötesinde (ama onlardan bağımsız olmadan) yerel siyaset çerçevesinde analiz edebilmeyi mümkün kılan bu belediyeçilik deneyimlerinden biri olan sosyal demokrat belediyeçilik deneyimi ele alınmaktadır. 1989 yerel seçimlerinde üç büyük kentte üç sosyal demokrat belediye başkanının uyguladıkları kentsel politikalar, 1970’li yılların toplumsal belediyeçiliğinden ve 1999’dan sonra AKP’li belediye başkanlarının uyguladığı sosyal belediyeçilikten farkları ve kesişme alanları çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu farklılıklar ve kesişme alanları, kentsel politika üretimi, siyasi aktörler ve güç ilişkileri ile ilgili olduğu kadar, bu üç kentin tarihsel ve sosyo-mekansal özgünlükleri ve üç sosyal demokrat belediye başkanının kişisel politik tarihleri ve sosyal demokrasi anlayışları ile doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmada 1989-1994 yılları arasında Türkiye’nin üç büyük kentini yönetmek üzere seçilen üç büyük şehir belediye başkanının, sosyal demokrat belediyeçilik deneyimleri bu çerçevede içinde tartışılacaktır. Bu deneyimi çalışmak, yeni-liberal ekonomi politikaları

¹ Derinlemesine mülakat teklifimizi kabul ederek, yaşadıkları büyük şehir belediye başkanlığı deneyimlerini bizimle cömertlikle payalaşan Sayın Nurettin Sözen, Sayın Murat karayalçı ve Sayın Yüksel Çakmur’a ne kadar teşekkür etssek azdır. Türkiye’de Sosyal Demokrat Belediyeçiliğe dair dönemsel ve mikro ölçekteki bu çalışmanın hızlı ve verimli bir biçimde ortaya çıkmasında Friedrich Ebert Vakfı’nın desteği önemli rol oynamıştır. Desteklerinden dolayı kendilerine çok teşekkür ederiz. Ayrıca gerek Başkanlarla yapılan görüşmelerin kayıt altına alınmasında, gerekse kayıtların deşifre edilmesinde titizlikle çalışan lisansüstü öğrencilerimiz Fatma Coşkun ve Sevinç Doğan’a büyük bir teşekkür borcumuz var.

² Toplumsal belediyeçilik üzerine geniş bir kaynakça için bkz: N.E. Keskin, 2013, ‘Toplumsal Belediyeçilik Üzerine Kaynakça’: https://www.academia.edu/3517185/Toplumsal_Belediyeçilik_Kaynakcasi

ile sosyal demokratların uyum ve gerilim alanlarını analiz etmeye olanak vereceği gibi, aynı siyasal partiden seçilen üç belediye başkanının kendi politik ve düşünsel habituslarının yaratacağı kentsel politika tercihlerini kavramaya yardımcı olacaktır.

1980 askeri darbesinden sonra 1983'deki ilk genel seçimleri kazanan ve 1984'de yapılan yerel seçimlerde de üç büyük kentin belediye başkanlıklarını kazanan Anavatan Partisi'nin (ANAP) uyguladığı yeni liberal politikalara, yerel yönetimlerde radikal reformlar eşlik etmiştir. Yeni liberal kentsel politikaların uygulanmasında kullanılan mekanizmalar, söylemler ve yeni sınıfsal-mekansal ilişkiler yeni liberal belediyecilik anlayışını ete kemiğe büründürmüştür. Bu dönemde yapılan reformlarla Belediyeler Yasası dipten tepeye değiştirilmiş ve yeni Belediyeler Yasası ile İstanbul, Ankara, İzmir Adana, Gaziantep, Kayseri, Bursa ve Konya'yı kapsayan 8 ilde büyük şehir belediyesi kurulmuştur.

1984-1989 yılları arasında yeni liberal kentsel politikaların uygulayıcısı olan İstanbul, Ankara ve İzmir'in ANAP'lı büyük şehir belediye başkanları 1989 yerel seçimlerini beklemedikleri bir biçimde kaybetmiş ve bu kentlerin belediye başkanlıklarını, CHP yasaklı olduğu için yerine kurulan SHP'nin adayları kazanmıştır. İstanbul'da Nurettin Sözen, Ankara'da Murat Karayalçın ve İzmir'de Yüksel Çakmur belediye başkanı olmuşlardır. Bu üç metropoliten kentte 1980 öncesi yerel seçimleri 1973-1977 ve 1977-1980 arasında ard arda iki dönem CHP kazanmış ve bu dönemde yerel demokrasi, yerel kararlara katılım, kentsel kaynakların dağılımı ve hizmete erişimde adalet anlayışının öne çıktığı bir kent yönetimi ve belediyecilik anlayışı kendini *toplumcu belediyecilik* olarak adlandırmıştır³. 1980 yılında askeri darbe ile sona er(diril)en bu anlayışın yerini 1983'de iktidara gelen Anavatan Partisi'nin yeni-liberal ekonomi politikaları ile rant yaratmaya dayalı bir yerel yönetim anlayışına bırakmıştır. Üç yıl süren askeri rejimin toplumdaki demokratik muhalefet kanallarının tamamını ortadan kaldırdığı bir ortamda, radikal kentleşme politikaları önemli bir dirençle karşılaşmadan kolaylıkla uygulanabilmiştir.

1984-1989 döneminde ANAP'lı büyük şehir belediye başkanları, rant yaratmaya ve sermeye birikiminin alanını genişletmeye yönelik yerel politikaları radikal biçimde uygularken, 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde üç metropolde seçimleri kaybetmişlerdir. SHP'den seçilen üç başkan, 1983-1989 yılları arasında yerel yönetimlerde gerçekleştirilen radikal reformlarla kentsel hizmetleri piyasalaştıran, rant odaklı şehircilik uygulamaları ile toplumcu belediyecilikten çok uzaklaşmış, başka bir modele evrilmiş olan yerel yönetsel bir yapıyı devralmışlardır. Ancak seçimi kazanan sosyal demokratlar, 1980 öncesi toplumcu belediyecilik deneyimini küllerinden yeniden canlandıracak bir belediyecilik anlayışı ile değil devraldıkları yeni liberal kentleşme politikaları ile uyumlu bir sosyal demokrat belediyecilik arayışı ile hareket edeceklerdir. Bu arayış her üç metropolün kendi içsel dinamikleri ve her üç başkanın sosyal demokrasi, kentsel hizmet ve kentsel gelişmeye bakış açılarındaki farklılıklara göre yapısal farklılıklar içerecektir.

³ 1973-1980 arasında Toplumcu Belediyecilik sadece bu üç kentte değil, Çanakkale, İzmit ve Fatsa'da da farklı düzeylerde deneyimlenmiştir. Ancak bu yazının kapsamı dışında kaldığından bu deneyimler burada ele alınmayacaktır

Yöntem

Çalışmada niteliksel bir teknik olan derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir’de 1989-1994 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış, Nurettin Sözen, Murat Karayalçın ve Yüksel Çakmur’la yarı yapılandırılmış, esnek bir soru yönergesi kontrolünde derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca Nurettin Sözen’le daha geniş bir çerçevede yapılan sözlü tarih çalışmasından bazı bölümler kendi bilgisi dahilinde bu çalışmada kullanılmıştır⁴. Murat Karayalçın ve Yüksel Çakmur’un kendi belediye başkanlığı deneyimlerini aktardıkları, farklı akademik, mesleki mecralarda yaptıkları konuşmalar ve yazılarından faydalanılmıştır. Farklı tarihsel, mekansal, ekonomik, toplumsal ve kültürel geçmişe sahip bu üç başkanın keşişme alanı sosyal demokrat politik kimlik ve iradedir. Ancak bu üç başkanın sosyal demokrat siyasi kimliklerini oluşturan süreçlerin, ilişkilerin ve politik deneyimlerin farklılığı sosyal demokrat belediyeçilik yaklaşımlarında farklılıklara neden olmaktadır. Bu farklılıkları ortaya çıkarmak üzere, soru yönergesi mümkün olduğunca esnek, kentsel ve kişisel-siyasi özgünlükleri ayırabilecek biçimde hazırlanmıştır. Örneğin Ankara’da kentsel dönüşüm İstanbul ve İzmir’e göre farklı bir modelde gelişirken; İstanbul’da küresel kent projesi, büyük alt yapı projeleri ve bir önceki belediye başkanının uyguladığı radikal rant yaratma politikalarından kaynaklı imar sorunları öne çıkmaktadır. İzmir’de ise kentin modern şehriçlik ilkelerinden giderek uzaklaşan yapılı çevresine yapılan radikal modernist müdahalelerle öne çıkan bir belediyeçiliğin sergilendiği görülmektedir. Kentlerin birikimi ve özgünlükleri başkanlar üzerinde, başkanların siyasi birikim ve mesleki-kişisel donanımları da kentsel yönetimleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle üç kentte sosyal demokrat ilkelerde ortak ama politik-sosyal-mesleki-kişisel donanımları farklı üç başkanın sosyal belediyeçilik deneyimindeki farklılıkların ortaya çıkarılmasını mümkün kılan bir mülakat yöntemi izlenmiştir.

Bu kapsamda 2013 yılının yaz ve sonbahar aylarında Nurettin Sözen ile İstanbul’da, Murat Karayalçın ile Ankara’da ve Yüksel Çakmur ile İzmir’de üç derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Sözlü tarih çalışmalarında ya da yaşamsal, mesleki ve/veya politik deneyimlerin aktarılmasına yönelik derinlemesine mülakatlarda, ele alınan dönem ya da olgunun, okuyucunun gözünde billurlaşmasında anlatıcının kendi deneyimini aktarma yeteneği son derecede belirleyici bir unsurdur. Bu çalışmada mülakat yapılan her üç başkanın bu konudaki yetenekleri, çalışmayı planlanandan farklı boyutlara taşımış ve yönlendirmiştir. Böylece Türkiye’nin yerel yönetimler tarihinde sosyal demokratların belediyeçilik uygulamalarını belli bir döneme odaklanarak analiz edebilmeye ve farklı deneyimleri karşılaştırmaya olanak veren bir veri ortaya çıkmıştır.

1989-1994 Sosyal Demokrat Belediyeçilik Deneyimi Tartışması İçin Kısa Bir Arka Plan

Türkiye’nin yerel yönetimler tarihinde kentlerin yönetiminde üç radikal evre dikkati çeker. Birincisi kentleri Kadı’nın yönetiminden Şehremaneti adı verilen görece modern

⁴ , Nurettin Sözen’in yaşam öyküsü, Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Sözlü Tarihi çalışması kapsamında Friedrich Ebert Vakfı’nın desteği ile yapılan sözlü tarih görüşmelerine dayanarak kitaplaşmış ve Doğan Yayınları tarafından Mart-2014’de yayınlanmıştır.

kurallar ve ölçüler içinde yönetecek bir yapının kurulduğu 19. Yüzyılın son çeyreğidir (Ortaylı, 1985, 25). 1930'lara kadar sürecek olan bu yönetsel yapı, ademi-merkeziyetçi bir idari yapı öneren ancak uygulanmayacak olan 1921 Anayasası ile değil, fakat daha merkeziyetçi bir idari yapıyı benimseyen 1924 Anayasası çerçevesinde 1930 yılında yeniden şekillenecektir. 1930 Tarihli Belediye Kanunu ile Şehremaneti kaldırılacak ve vali aynı zamanda belediye hizmetlerinden sorumlu olacaktır. Kent yönetimini tek başlı hale getiren bu yasal düzenleme 1956'ya kadar sürecektir. Kentler merkezden atanmış valiler eliyle yönetildiği bu yapıda, 1956'da valilik ve belediyelerin ayrılması teknik bir ayrılmadan ibaret kalacak, bu ayrılma, Demokrat Parti'nin özellikle İstanbul'da uygulayacağı radikal imar hareketlerine yasal zemin hazırlamaktan öteye gidemeyecektir. 1957'de Adnan Menderes'e İstanbul'un fahri belediye başkanı ünvanı verilmesi bu süreçte merkezin, yerel üzerinde süren gücünü göstermesi açısından anlamlıdır.

1961 Anayasası ile birlikte, demokratikleşme kapsamında mahalli idarelerin özerk kurumlar hüviyetine kavuşturulması ve özerk kamu tüzel kişiliklerinin ihdası, demokratik düzenin tamamlayıcısı olarak kurgulanmıştır (Tekeli ve Ortaylı, 1978, 46). Mahalli idarelere görevleriyle orantılı olarak gelir sağlanması esası ile de mahalli idarelerin özerkliğinin maddi özerklik ile gerçekçi hale getirilmektedir (Altaban, 1990, 39). 1961 Anayasasından sonra 1963'de yapılan yerel seçimlerde, İstanbul'da seçimleri kazanan Adalet Partisinden Nuri Eroğan, kamu görevinden zamanında istifa etmemiş olduğuna dair CHP'nin itirazı ile düşmüş ve yerine onun yarısı kadar oy almış olan CHP'den Haşim İşcan Belediye Başkanı olmuştur (Aslan ve Kurtuluş, 2014, 78). Aynı seçimlerde, Ankara'da CHP'den Halil Sezai Erkut ve İzmir'de AP'den Osman Kibar Belediye Başkanı seçilmişlerdir. 1968 yerel seçimlerinde, AP üç büyük şehirde yerel seçimleri kazanmıştır. Fahri Atabey İstanbul'un, Ekrem Barlas Ankara'nın ve Osman Kibar (ikinci kez) İzmir'in Belediye Başkanları olmuşlardır. Bu seçim sonuçları 1961 Anayasasından sonraki 10 yıllık süreçte AP'nin genel seçimlerdeki başarısı yerel seçimlerde de kendisini göstermiştir. Ancak 1960'ların sonlarından itibaren ve 1970'lerin ilk yıllarında, dünyadaki eğilimlere de paralel olarak yükselen sol toplumsal hareketler ve sendikal gelişmeler CHP'nin içinde radikal bir dönüşüm yaratmakta ve sosyal demokrat fikirleri ile Ecevit, CHP'nin yeni lideri olmaktadır. CHP'deki bu değişim ile dünyada ve Türkiye'de yükselen sol dalganın eşzamanlılığı 1973 yerel seçimlerinde CHP'nin büyük bir zafer kazanmasına neden olmaktadır⁵.

CHP, 33 ilin belediye başkanlıklarını kazanırken, AP, 22 ilin belediye başkanlığını alabilmiştir. Bu seçimlerde ilk defa CHP üç büyük kentin belediye başkanlığını kazanmıştır. İstanbul'da Ahmet İsvan, Ankara'da Vedat Dalokay ve İzmir'de İhsan Alyanak'ın belediye başkanı olduğu bu seçimlerden sonra, CHP'li belediye başkanlarının kentsel politikaları ve belediye hizmetlerindeki uygulamaları toplumcu belediyecilik olarak adlandırılacaktır. Türkiye'nin son derecede merkeziyetçi siyasi yapısında bir kırılma noktası olarak yerel siyasetin yükselişi de bu belediyecilik modeli ile başlayacaktır.

⁵ Bu yıllarda Avrupa'da Lefebvre (2003) ve Castells'in (1978) 1970'lerde yerel siyasetin önemini vurguladıkları teorik çalışmaları, 1968'de mekansal taleplerle yükselen kentsel hareketler, ABD'de 1960'lı yıllarda Jane Jacobs'un (1961) merkezi planlamaya karşı yerel demokrasinin inşa koşullarını tartıştığı ünlü kitabı bu gelişmeleri anlamak açısından açıklayıcıdır.

Kentli halkın yönetime katılımı, kentsel hizmetlerin yerinden üretimi ve dağıtımı, kentli halkın ihtiyaçları ve kamu yararını esas alan öz kaynak yaratma ve bölüşümde adalet gibi unsurlar merkezi siyasete paralel bir siyasi alanın doğmasını beraberinde getirecektir. Dolayısıyla 1973 seçimlerinden sonra CHP içinde devletçilikten halkçılığa doğru değişen söylem ve dünyada yükselen özgürlükçü yerel siyasetin de etkisi ile CHP'li belediye başkanlarının toplumcu belediyeçilik uygulamalarıyla, Türkiye'de yerel siyaset, siyasetin yapısal bir unsuru haline gelecektir.

1970'li yıllar, İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de başlayan toplumsal değişme ve kırdan kente göçlerle kentlerde kümeleşen toplumsal sorunlara karşı sınıfsal bir farkındalığın da biçimlendiği, örgütlendiği dönemdir. Bu nedenle 1973-1980 dönemi toplumcu belediyeçilik uygulamaları, modern kentsel siyaset ve merkezi siyaset üzerinde belirleyici olacaktır. 1973-1977 döneminde özellikle İstanbul, Ankara ve İzmit'de, Ahmet İsvan, Vedat Dalokay ve Erol Köse'nin uyguladığı kentsel politikalar, sosyal demokrasinin ötesinde sosyalist unsurlar içermektedir. Bunlar, belediyenin bütün karar ve uygulamalarında kamu yararı ilkesinin temel alması; kamusal kaynakların sermaye yerine kentlerin emekçi sınıflarının lehine topluma transferini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi; temel ihtiyaç ve hizmetlerin yerelde, kamu kaynakları ile üretilmesi ve dağıtımının sağlanması ve kentle ilgili kararların halkın demokratik katılımı ile alınması ile ilgili girişimleri (Tekeli, 2010, 230-32).

1973-1977 döneminde CHP'li belediye başkanlarının benimsediği toplumcu belediyeçilik modeli, kentli toplumsal sınıfların büyük desteğini alarak, 1977 yerel seçimlerinde CHP'nin tarihinde alacağı en yüksek oy oranına ulaşmasında önemli etmenlerden biri olmuştur. Ancak toplumcu belediyeçilik deneyimlerini CHP için bir siyasi modele dönüştürecek seçim programlarının hazırlanmasında aktif rol alan bu belediye başkanları, kentlerin ve yerel demokrasinin önemi konusunda kendi parti başkanlarını bile ikna edememişlerdir. (İsvan, 2011, 383-94). Geniş halk kesimlerinin desteğine rağmen bu üç başkan, Ecevit tarafından ikinci kez belediye başkan adayı olarak gösterilmemişlerdir. Oysa 1977 yerel seçimleri öncesinde, CHP, ilk defa kendi parti programı dışında bir yerel yönetim programı hazırlarken, Erol Köse, Selahattin Yıldırım ve İlhan Tekeli'nin birlikte hazırladıkları 'Yeni Belediyeçilik' adlı taslak ile Vedat Dalokay'ın hazırladığı 'Toplumcu Belediyeçilik' konulu çalışması bu programa temel oluşturmuştur. Ancak bu programları hazırlamış olan belediye başkanlarının hiç birisi 1977 yerel seçimlerinde yeniden aday gösterilmemiştir.

Bu durum yerel siyasetin toplum üzerindeki gücünün, merkezi siyaset tarafından fark edilmesi sonucunda ortaya çıkan bir iktidar mücadelesi olarak ele alınabilir (Castells, 1978, 5-12). 1973 öncesinde partilerin, yerel yönetimler tarafından geliştirilmiş, merkez politikalarından bağımsız bir demokratik söylemi bulunmuyordu. 1973'de seçilen CHP'li belediye başkanları ilk defa merkezi idarenin karşısında söz söyleyen, yerel demokratik uygulama ve girişimlerde bulunan bir yerel yönetim anlayışını ortaya çıkarmışlardı. Örneğin bu dönemde Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın, uygulamaya koymak istediği projelerin 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti tarafından engellenmesi karşısında yaptığı

açlık grevi ve DİSK'e bağlı belediye işçilerinin grevine katılarak grevi desteklemesi bu yerel demokrasi mücadelesinin yapı taşlarını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla CHP'nin merkez yönetimi, toplumcu belediyecilikle yükselen bu yerel siyaseti ve orada halkın seçtiği yerel siyasetçilerle girmesi muhtemel parti-içi iktidar mücadelesini göze alamamış ve aynı adayları 1977 yerel seçimlerinde aday göstermemiştir.

Ancak 1973-1977 arasında özellikle Ankara, İstanbul ve İzmit belediye başkanlarının düşünsel arka planını oluşturduğu toplumcu belediyecilik uygulamalarının yarattığı toplumsal destek sayesinde 1977 yılı yerel seçimlerinde CHP, 67 ilden 42'sinde seçimi kazanmıştır. AP'nin kazandığı il sayısı ise 15'e düşmüştür. Bu seçimler toplumcu belediyecilik ve yerel, kentsel siyasetin gücü ile CHP'nin merkezi gücü arasındaki iktidar geriliminin de açığa çıktığı seçimlerdir. Bu süreçte parti içi çekişmeler ve CHP merkez yönetiminin yerel siyasetin önemini kavrayamamış olması önemli rol oynamıştır. Ahmet İsvan kendi belediyecilik deneyimini anlattığı *Başkent Gölgesinde İstanbul* başlıklı kitabında bu soruna geniş yer vermektedir (2009, 289-306). Aynı şekilde 15 yaşından itibaren CHP içinde olan Nurettin Sözen de *Demokrasiye Adanmış Bir Yaşam* başlıklı otobiyografisinde 1977 yerel seçimlerine CHP'nin çok güçlü bir program ve siyasi yükseliş içinde girdiğini ve İstanbul'da aday kim olursa olsun seçimi kazanacağını garanti olduğunu belirtmektedir (Aslan ve Kurtuluş, 2014,167).

1977 seçimlerinde CHP, İstanbul'da Aytekin Kotil, Ankara'da Ali Dinçer ve İzmir'de (ikinci kez) İhsan Alyanak'la belediye başkanlıklarını almıştır. Ancak 1977-1980 döneminde bir önceki dönemde başlatılan toplumcu belediyecilik uygulamaları, hem siyasi hem de mali engeller nedeniyle zayıflamıştır. Diğer yandan CHP'nin sosyalist unsurlar içeren toplumcu belediyecilik modelinden uzaklaşması ile bu alan dönemin sosyalist örgütlerinin kentsel alana müdahaleleri ile doldurulmaya başlanmıştır (Aslan, Şen ve Kurtuluş, 2014, 31-34). 1980 Askeri Darbesi ile CHP'li belediye başkanları görevlerinden alınmakta ve kentlerin yönetimi 1984 yılına kadar askeri cunta'nın atadığı belediye başkanlarına teslim edilemektedir. Askeri darbeden sonra 1983 yılında yapılan ilk genel seçimlerde tek başına iktidara gelen ANAP'ın aynı yıl Yerel Yönetimler Reformu adı altında Belediyeler Yasası'nda yaptığı radikal değişiklikler, metropoliten kentlerin yönetimini iki başlı hale getirmiştir. Bu yasa aynı zamanda imar faaliyetlerinin önündeki yasal ve bürokratik engelleri kaldıran ve kentsel hizmetleri piyasalaştıran düzenlemeler içermektedir. 1984 yılında yapılan yerel seçimlerde İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyük şehir belediye başkanlıklarını, darbeden sonra yeni-liberal ekonomi politikası ve yeni-muhafazakar siyasi programı ile ANAP almıştır. İstanbul'da Bedrettin Dalan, Ankara'da Mehmet Altınsoy ve İzmir'de Burhan Özfatura, kentleri bu yeni sermaye birikim modelinin aracı haline getirecek kentsel politikaları, radikal yasal reformlar eşliğinde uygulamaya koymuşlardır. 1984-1989 yıllarında üç büyük kent, Büyükşehir Yasası çerçevesinde, bir nazım plana bağlı olmayan büyük ölçekli imar hareketleri, kamu arazilerinin ve gayri-menkullerinin özelleştirilmesi ve kentsel hizmetlerin piyasalaşması ile karşı karşıya kalmıştır⁶.

⁶ Bu konuda geniş bir literatür için baknz: Borotav,1991; Öniş, 1991; Keyder ve Öncü 1993; Ekinci, 1991 ve 1994.

1987 Genel Seçimlerinde oy kaybetmesine rağmen seçim sisteminin sağladığı avantajlarla yüzde 36,3 oy oranıyla yeniden tek başına iktidara gelen ANAP, radikal kentsel politikalarını 1989 yılına kadar sürdürmüştür. 1989 Yerel Seçimlerinde, 1983’de kurulan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile Halkçı Partinin (HP) birleşmesi ile oluşan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), merkez sağın ANAP ve DYP olarak ikiye bölünmesinin yarattığı avantajla üç büyük kentten büyük şehir belediye başkanlıkları ile beraber toplam 39 ilin belediye başkanlıklarını elde etmiştir. Sekiz büyük şehir belediyesinden Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Gaziantep, Kayseri’yi SHP, Bursa’yı Doğruyol Partisi ve Konya’yı Refah Partisi almıştır. 1989-1994 döneminde, Nurettin Sözen, Murat Karayalçın ve Yüksel Çakmur’un yönetiminde, İstanbul, Ankara ve İzmir’de, toplumsal belediyeçilik modelinden belirli yanları ile ayrılan ve aynı zamanda kentlerin kendi özgünlükleri ve belediye başkanlarının politik tutumlarına bağlı olarak farklılıklar gösteren sosyal demokrat belediyeçilik modeli ortaya çıkmıştır.

1989-1994 döneminde, ekonomik, sosyal, tarihsel ve mekansal farklılıklarının yanında yerel siyasi gelenekler açısından da birbirine benzemeyen İstanbul, Ankara ve İzmir’deki belediyeçilik, 80 öncesi toplumsal belediyeçiliğin içinde yer alan sosyalist unsurlara göreceli olarak mesafeli ancak kamu yararı ve piyasa mekanizmaları ile kentleşme arasında denge arayan bir belediyeçilik model olarak ortaya çıkmaktadır. Bu model daha sonra Refah Partisi (RP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından uygulanacak olan sosyal yardım odaklı sosyal belediyeçilik modelinden de, yine kamu yararı ve sermaye birikimi dengesi arayışı ile ayrılmaktadır. Ayrıca 1999 yılından itibaren uygulanmaya başlanan sosyal hizmet odaklı sosyal belediyeçilik modeli ile kentsel politik katılım ve kamu yararı odaklı toplumsal belediyeçilik arasında da önemli farklar bulunmaktadır. Bu üç modelin kesişme alanlarının yarattığı yanılısıma, temeldeki yapısal farklılığı çoğu kez örtmektedir.

Üç Büyük Kent Üç Farklı Habitus

İstanbul, Ankara ve İzmir farklı sosyo-mekansal tarihlere sahip metropoliten kentlerdir ve bu farklar ilkesel olarak belli merkezi ve yerel yönetsel programlara sahip olsalar da partilerin belediyeçilik uygulamalarında farklılıklar yaratmaktadır. İstanbul, Ankara ve İzmir, 1950’li yıllardan itibaren almaya başlayacakları iç göçlere kadar, birbirlerinden farklı dinamiklerle gelişmiş, dolayısıyla farklı tarihlere ve mekansal habituslara sahip kentlerdir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra iç göçlerin yaratacağı hızlı kentleşme ile fiziksel yapıyı çevre olarak giderek birbirlerine benzeyecek olmalarına karşın, ekonomik, sosyal, politik, mekansal ve tarihsel farklılıkları bu kentlerdeki yerel politikaları farklılaştıracaktır.

İstanbul birden çok imparatorluğun başkenti olmuş ve 19 Yüzyılda dünya ticaretinde önemli bir ara kent konumundadır. Çok dinli, çok etnili ve çok çeşitli arazi mülkiyet örüntülerine sahip bir kenttir.16. Yüzyılda Avrupanın en büyük 10 kenti arasında bulunmakta, Birinci Dünya savaşı öncesinde ise nüfusu 1 milyonun üzerine çıkmaktadır (Karpas, 1985, 86-105). 19. yüzyılda İmparatorluğun klasik yönetsel bürokrasisi, kentte giderek gelişen burjuva sınıfının ve modern ekonomik faaliyetlerin gereksinimi

çerçevesinde modernleşmektedir. İlk modern belediye dairesi olarak Altıncı Belediye'nin Galata'da kurulması bunun tipik göstergesidir⁷. İstanbul Birinci Dünya Savaşından sonra bir yandan dünyadaki yeni ekonomik iş bölümü, diğer yandan da İmparatorluğun çöküşü ve ulus devletin kuruluşuna bağlı olarak önceki pozisyonunu yitirmektedir. Cumhuriyetin erken yıllarından İkinci Dünya Savaşına kadar, yüzyıl başındaki nüfusunun neredeyse yarısını kaybederek, demografik ve mekansal bir büzüşme yaşayan kentte, İkinci Dünya Savaşı yıllarında arazi piyasasının hareketlenmesi ve karaborsa ticareti nedeniyle yeniden bir birikim olanağı ortaya çıkmıştır. Bu spekülasyon birikim, savaş sonrasında Demokrat Partinin (DP) iktidara gelmesi ve liberalleşen ekonomiyle beraber mekansal yatırımlara kaymıştır. Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin hazinesine devrolan ve Milli Emlak'ın kontrolüne geçen miri arazinin yanısıra; kırsal ve kentsel alanlardaki Osmanlı Hanedanı'na ait arazileri, terkedilmiş vakıf arazileri, tehcir ve mübadele yoluyla zorunlu göçe tabi tutulan Ermeni ve Rum nüfustan geriye kalan araziler yeni Cumhuriyetin Hazinesinde büyük bir arazi stoku oluşturmuştur (Kurtuluş, 1999, 72-80). Bu dönemde İstanbul'da da boş ya da işlevini kaybetmiş arazi ve binalardan oluşan kentsel-kamusal varlıklar, hem merkezi iktidar hem de yerel sermaye eliyle, plansız bir biçimde imara açılmıştır. Bu nedenle İstanbul'un İkinci Dünya savaşından sonra hızlı kentleşme süreci, rant odaklı imar hareketlerinin baskısı, merkezin vesayeti ve sermayenin kontrolü altında gerçekleşmektedir. Bu çerçevede İstanbul'un kentleşme deneyimi, kentsel arazi başta olmak üzere, kamusal kaynakların sermaye ile kentli emekçi sınıflar arasında paylaşım mücadelesi olarak ele alınabilir. Dolayısıyla İstanbul'un belediye başkanlarının bu mücadele içinde aldıkları pozisyonlar onların belediyecilik modellerini şekillendirmektedir.

Ankara, Birinci Dünya Savaşına kadar stratejik ve ekonomik olarak belirleyici bir rol üstlenmemiş klasik bir Anadolu şehridir. Ankara Misak-i Milli sınırları içinde, Türkiye Ulus Devletinin yeni mekansal organizasyonunda başkent olarak seçildikten sonra, Türkiye'de modern cumhuriyetin mekansal inşasında bir ulusal sembol olacak biçimde imara açılmıştır. İstanbul'da 19 yüzyılda başlayan ve geleneksel ve modern formları bir arada tutabilen aşağıdan yukarı esnek bir mekansal modernleşmeden farklı olarak, Ankara, 1924-25'de Lörcher Planı ve 1928'de Jansen Planına dayalı radikal bir planlama ile modern bir kent olarak inşa edilmeye başlanmıştır. F.R. Atay'ın Çankaya kitabında belirttiği gibi Jansen Planının uygulanması için gereken kamulaştırmalar yapılırken, kentin çevresindeki arazilerin spekülasyon bir arazi hareketliliği içinde el değiştirmiş olduğu görülmüştür (1968, 487-95). Tarımsal üretime dayalı bir ekonomik coğrafyada, küçük ve orta ölçekli hububat ticaretiyle geçinen küçük bir şehirden bir başkent yaratılırken ortaya çıkan arazi rantları dönemin askeri ve siyasi eliti tarafından kontrol edilmiştir. Bu nedenle Ankara'nın kentleşme deneyiminde, kentsel arazi ve kamusal kaynakların paylaşımında mücadele, sermaye sınıfı gibi hareket eden asker-bürokrat siyasi seçkinlerle, kentin çevresinde mülkiyeti parçalanmış arazilerde çiftçilik yapan küçük köylü sınıfı ve İç Anadolu'dan Ankara'ya göçen kırsal göçmenler arasında gerçekleşmektedir. Bu nedenle Ankara'nın seçilmiş belediye başkanlarının belediyecilik modelleri, kentsel kaynakların sadece sermaye sınıfı ile emekçi sınıflar arasındaki paylaşım mücadelesinde buldukları

⁷ Bu konuda geniş bir literatür için bakınız: Çelik, 1986; Tekeli, 1992.

pozisyona bağlı olarak değil, aynı zamanda siyaset ve bürokrasi karşısındaki politik tutum ve eylemlerine bağlı olarak da oluşmaktadır.

İzmir Birinci Dünya Savaşına kadar Ege üzerinden gerçekleşen Akdeniz ticaretinin önemli bir liman kentidir. Kendi ardağındaki tarımsal üretimin modernleştiği ve Avrupa pazarına aktığı 19. Yüzyılda, bu ticaretin merkezi kenti konumundadır (Kıray, 2001, 35). Gerek sanayileşen Avrupa'nın tarımsal ürün ihtiyacının artması, gerekse Batı Anadolu'da dünya pazarına yönelik modern pamuk ve tütün üretimi yapan özel mülk çiftliklerin çoğalması, İzmir'i bölgenin en önemli ticaret kenti haline getirmiştir (A.e, 37). 19. Yüzyılın özellikle ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar giderek artan ticari hareketlilik ve kentin aldığı Avrupalı nüfus, bu ticaretin getirdiği modern ilişkileri ve mekansal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde, İzmir'de 19 Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselen ticari sermaye birikimi sona ermekte ve radikal bir kentsel kırılma yaşamaktadır. Bu kırılma sadece kentin Akdeniz-Avrupa ticaretindeki önemli pozisyonunu kaybettiği için değil, aynı zamanda yerleşik gayrimüslim nüfusunu da kaybetmesine bağlı olarak ortaya çıkan sermaye ve işgücü kaybından da kaynaklanmaktadır. Savaştan sonra İzmir, siyasi açıdan kazanmış ama iktisadi açıdan çökmüş bir kent konumundadır (Arı, 2014; Aktar, 2014). Bu nedenle 1923'de yapılan İzmir İktisat Kongresinde iç pazara dönük iktisat politikaları ile yeni bir milli iktisadi inşa arayışı vardır. Ancak kongrede belirlenen milli iktisat politikalarına rağmen İzmir'de bu yapısal kırılmanın etkisi 1950'li yıllara kadar sürecektir. 1950'li yıllardan itibaren İstanbul ve Ankara'nın almaya başladığı yoğun iç göçlerle İzmir biraz daha geç karşı karşıya kalacak ve İzmir'in hızlı ve plansız kentleşme süreci de diğer iki kente göre daha geç başlayacaktır. İzmir'de 19 Yüzyılın ticaret burjuvazisinin biçimlendirdiği modern mahalleler, Yunan Ordusu İzmir'den çekilirken çıkan büyük yangınlarda büyük ölçüde tahrip olmasına karşın modernleşme mekanda ve sosyal yaşamda yerleşik bir unsur olarak kalmıştır. İzmir'in 1960'lı yıllardan itibaren gelişen sanayileşmesine bağlı olarak aldığı göçler de ağırlıklı Ege Bölgesi kaynaklı olduğundan, gecekondulaşma süreci, kentsel kültürel ve sınıfsal gerilim açısından, İstanbul ve Ankara'ya göre daha az sorunlu gerçekleşmiştir. Bu çerçevede İzmir'in belediye başkanları İstanbul ve Ankara'ya göre daha uzun süre başkanlıkta kaldıkları gibi, merkezin vesayeti ve kamusal kentsel kaynakların toplumsal sınıflar arasındaki paylaşım mücadelesinde pozisyon alırken daha az sorunla karşı karşıya kalmışlardır.

Üç kentin birbirinden farklı sosyo-mekansal tarihi ve kentsel kamusal kaynaklarının farklılığı kadar, kentli toplumsal sınıfların bu kaynaklardan alacakları pay konusunda belediye başkanlarının politik pozisyon ve tutumları rol oynamaktadır. Kentli toplumsal sınıfların ortak tüketim malları olan alt yapı hizmetlerinden, sağlıklı bir çevrede barınma haklarına ve diğer kentsel hizmetlerden aldıkları pay ve bu payın elde ediliş biçimi farklı belediyecilik deneyimlerini ortaya çıkarmıştır. 1989 yılında yapılan yerel seçimleri kazanan SHP'li üç belediye başkanının siyasi kariyerleri, sosyal demokrasiyi yorumlama biçimleri, mesleki ve entelektüel donanımları ile kentleşme ve ekonomik kalkınma arasında kurdukları ilişki birbirinden farklıdır. Nurattin Sözen çocuk denecek yaşta CHP'de politika yapmaya başlamış, parti disiplini, partiye sadakat ve aidiyeti

yüksek düzeyde olan bir siyasi kişiliktir. Murat Karyalçın, DPT geleneğinden gelen ve bürokrasiden siyasete geçerek siyasi kariyerine başlayan, sosyal demokrat kimliği dönem dönem parti kimliğinin önüne geçen, yeni liberal kentleşme politikaları ve yeni kamu yönetimi anlayışı ile belli sınırlar dahilinde uyumlu bir yerel siyasetçidir. Yüksel Çakmur ise, Sözen gibi genç yaşta CHP'de yerel düzeyde politik yaşama dahil olmuş, 1970'li yıllarda henüz 27 yaşında Buca Belediye Başkanı olmuş, toplumcu belediyecilik geleneğinden gelen ve parti içi demokrasi konusunda dönem dönem partisi ile gerilimler yaşamış, yeni liberal kentleşme politikalarını söylemsel olarak reddeden ancak uygulama araçlarını kullanan bir sosyal demokrat politikacıdır. Sosyal demokrasiyi en genel ilkeler olarak benimsemiş olan üç başkanın, kendi politik, mesleki/entelektüel donanım ve kişisel tutumlarındaki farklılıklarla yönettikleri kentlerin sahip oldukları özgünlükler birleştğinde, 1989-1994 arasında üç kentin kentleşme deneyimi de birbirinden farklı seyretmektedir. Bu çerçevede, üç şehrin üç başkanına sorulan benzer sorulara alınan benzer ve farklı yanıtlar, sosyal demokrat belediyeciliğin, toplumcu belediyecilik ve sosyal belediyecilikle kesişme ve ayrışma alanlarını görebilmeyi sağladığı gibi; kentsel olumsal faktörlerle, yerel siyasetçilerin politik ve kişisel donanımlarının kesişmesiyle oluşan özgün yönetsel deneyimleri analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

Üç Şehir Üç Başkan

1989-1994 yılları arasında İstanbul, Ankara ve İzmir'de Büyük Şehir Belediye Başkanı olarak görev yapan Nurettin Sözen, Murat Karayalçın ve Yüksel Çakmur, ülkede genel olarak hakimiyetini sürdüren siyasi muhafazakarlık ve ekonomik yeni liberalizm koşulları altında üç büyük kenti yönetmişlerdir. İstanbul ve Ankara'da 1984'den 2014'e 30 yıllık dönemde yapılan 7 yerel seçimde sadece bir kez 1989-1994 döneminde sosyal demokratlar yerel seçimleri kazanmışlardır. İzmir'de ise son 30 yılda, 1984 ve 1994 seçimleri dışında 5 yerel seçimi sosyal demokratlar kazanmıştır. Ancak her üç büyük şehirde 1989-1994 dönemi özellikle önem arz etmektedir. Bu dönemde sosyal demokrat üç başkan, ANAP'ın 1984-1989 döneminde uyguladıkları radikal kentleşme politikaları (Öktem, 2005, 51) ile 1980 öncesi toplumcu belediyeciliğin izlerinin silinmiş olduğu kentleri devralmışlardır.

1972 yılında Bülent Ecevit'in '*ortanın solu*' sloganıyla parti genel başkanlığına gelmesiyle, Türkiye'de CHP'nin üstlendiği geleneksel devletçi çizgi ile DP-AP geleneğinin üstelendiği liberal çizgi arasında yeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış CHP'nin içinde ekonomi politikalarından, yerel yönetim anlayışına kadar pek çok alanda, siyasi konjonktür ve parti içi güç dengelerine göre öne çıkan iki eğilimin yerleşmesine neden olacaktır. Bu eğilimler, 1973-1980 yılları arasında CHP içinde bir parti içi iktidar mücadelesine neden olurken, özellikle 1977 yerel seçimlerinde, parti merkezinin büyük şehirlerde belediye başkanı aday adayları üzerindeki müdahaleleri ile daha da derinleşmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra CHP'nin farklı Parti isimleriyle kendini yeniden inşa etme sürecinde bu eğilimler sosyal demokrat bir parti yapısı altında yeniden biraraya gelecektir. Bu yeniden birarada durabilme 1989 yerel seçimlerinde SHP'nin başarısı ile sonuçlanacak ve Parti içindeki farklı sosyal demokrat anlayışlar üç büyük kentin yönetiminde billurlaşacaktır. SHP 1989 Yerel Seçimlerinde seçim propogandasını ANAP'ın kentsel politikalarını

eleştirerek, bu dönemde yapılan usulsüzlükler üzerine kurmuş ve sosyal adaleti vaad etmiştir (Öktem, 2005, 51). Ancak gerek İstanbul'u dünya kenti yapmaya yönelik yeni liberal politikalarla gerekse Ankara'da 1984-89 döneminde yürütülmeye başlamış olan büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeler ile kentsel politika açısından bir gerilim yaşamamışlardır. Sadece bu yeni liberal kentsel politikaların içine demokratikleşme, insan hakları, uluslararasılaşma kavramlarını öne çıkarmışlardır (A.e. 51). Bu dönemde SHP, Sovyetler Birliğinin çözülmesi ve dünyada devrimci-sosyalist yerel deneyimlerin yerini iktisadi gelişme odaklı liberal yerel yaklaşımlara bırakması ile uyumlu bir sosyal demokrat söylem geliştirmiştir. SHP, 1973-1980 dönemi CHP'sinden farklı olarak Yeni Dünya Düzeni ve Küreselleşme söylemleri ile barışık bir ideolojik yaklaşım geliştirmiştir (A.e, 51). Bu çerçevede SHP'nin ekonomik ve kentsel politikalarında demokratikleşme, fırsat eşitliği ve kentsel adalet gibi değerlerin öne çıkarıldığı bir piyasa ekonomisinin benimsendiği görülmektedir. Bu yanı sıra 1970'lerin sosyalist unsurları barındıran toplumcu belediyeçilik anlayışından, sosyal demokrat ideolojinin esası olan kapitalist piyasalarla uyumlu bir demokratik belediyeçilik anlayışına geçilmektedir. SHP'nin bu yeni ideolojik yaklaşımı, Sosyal Demokrasi ideolojisi ile 1970'lerin CHP'sine göre daha uyumludur⁸. Ancak bu uyuma rağmen, İstanbul, Ankara ve İzmir'in büyük şehir belediye başkanlıklarına seçilen üç başkanın neredeyse çocukluklarından başlayan politika ile tanışma ve belediye başkanı seçildikleri güne kadar parti içindeki konumları ile sosyal demokrasiyi farklı yorumlama biçimleri üç kentte farklı sosyal demokrat belediyeçilik deneyimlerini ortaya çıkaracaktır.

Üç Başkan Üç Farklı Çocukluk: Politika ile Tanışma

Nurettin Sözen 1937 yılında Sivas, Gürün doğumludur. Çocukluğunun hatırladığı bir bölümü tek partili dönemdir. Esnaf çocuğudur. Babası Gürün'ün tek kamyon sahibi esnafıdır ve parti başkanlarıyla, bürokratlarla ilişkileri kuvvetlidir. 1946'da Sivas milletvekili olan Şakir Uma babasının yakın dostudur. Tek parti döneminde Gürün'de siyaset bir çeşit görev gibi algılandığından babası bir dönem Sivas Belediye Meclisi üyesi olarak da çalışmıştır. 1940'ların sonlarında ailecek İstanbul'a taşınırlar. 1950 seçimlerinde dedesinin, Demokrat Parti ve CHP'nin listelerinden Cumhuriyetin kurucusu tanınmış isimlerden karma bir liste yaparak oy vermesine tanıklık eder. Henüz ortaokulda iken Fevzi Çakmak'ın cenazesine katılır. Onu bir ulusal kahraman olarak görüp ona karşı görevi olduğunu düşünerek, bir çocuk için çok uzun olan bu cenaze yürüyüşüne katılması onun ilk siyasi adımı olarak düşünülebilir. Evde siyaset konuşulur ve kendisinden iki yaş büyük olan ağabeyi Ali Sözen ise o yıllarda CHP üyesi değilse de partiye yakın bir gençtir. Nurettin Sözen abisinin de etkisiyle CHP'ye yakınlık hissetmektedir

Murat Karayalçın Rize kökenli bürokrat bir ailenin çocuğu olarak 1943 yılında Samsun'da doğmuştur. Ailesinde pek çok siyasetçi vardır. Çocukluğunda alerjik astımı nedeniyle kuru iklimde yaşaması gerektiği için Ankara'ya dedesi ile halasının yanına gönderilir. Dedesi Yargıtay Birinci Daire Başkanlığı'ndan emekli olmuş bir yargıç, amcası ise Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğretim üyesidir. Ankara'da hukukçu bir dede ve amcanın yanında büyür. Çocukluğunda Ankara'da çok hararetili bir siyasi ortam vardır.

⁸ Sosyal Demokrasi hakkında geniş bir tartışma için bakınız: Gombert, 2010.

Bu dönemde en çok etkilendiği siyasetçi aile büyüklerinden biri olan ve 1950-1960 yılları arasında DP hükümetlerinde bakanlık yapmış olan Tevfik İleri'dir. Karayalçın çocukluğu DP'li siyasi seçkinlerin olduğu bir ortamda geçer.

Yüksel Çakmur 1942 yılında İzmir'in Buca İlçesinde dünyaya gelmiştir. Çocukluğunda, Sözen ve Karayalçın'dan farklı olarak, doğrudan CHP içinde aktif çalışan bir anne figürü vardır. Çakmur'un annesi CHP Kadın Kolları İl Yönetimi üyesi, dayısı ise gençlik kollarına bakan Merkez Kurul üyesidir. Dayı Muzaffer Canbolat İsmet İnönü ile birlikte çalışacak ve birkaç dönem CHP milletvekili olacaktır. Çakmur çocukluğunda Şevket Adalan gibi dönemin önemli parlamenterlerinin konuşmalarına annesi ile beraber gitmektedir. Henüz 15-16 yaşlarında iken İzmir'in önemli bir merkezi olan Buca'da katıldığı parti toplantısında söz alıp konuşmaya başlayacaktır. Dolayısıyla Çakmur'un CHP içinde politik hayat katılımı CHP'de aktif çalışan ailesi ve çevresi ile doğal bir biçimde gerçekleşecektir.

Üç Başkanın Gençlik Yılları, Politik Fikirlerin Oluşumu ve Aktif Politikaya Doğru: Süreçler, İlişkiler

Nurettin Sözen'in gençlik yıllarında politik fikirlerinin oluşumunda yakından etkilendiği siyasi kişilikler arasında CHP'de Parti Genel Sekreteri olan Kasım Gülek önemli bir isimdir. Şemsettin Günaltay ve Orhan Eyüboğlu da Sözen'in gençlik yıllarında tanıdığı ve etkilendiği siyasi kişiliklerdir. Daha liseye başlamadan parti ve siyasetle dışarıdan ilgilenmeye başlamış ve CHP'de önce Ocak Gençlik Kolu Başkanı, sonra CHP Beyazıt İlçesi Gençlik Kolu başkanı ve heniz 19 yaşındayken İl Gençlik Kolu Sekreteri olmuştur. Daha sonra da CHP İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yapacaktır. Böylece Sözen gençlik yıllarında CHP'de aktif siyasete başlamış olacaktır.

Murat Karayalçın gençlik yıllarında toplumsal sorunlarla ilgili olmasına karşın doğrudan bir parti örgütünde değil farklı konularda farklı zamanlarda politik katılımlarda bulunmaktadır. Örneğin ODTÜ hazırlık okuluna devam ederken, 1963-64 yıllarında, öğrenci temsilcisi seçilir ve o yıllarda Kıbrıs'tan ODTÜ'ye öğrenci olarak yerleştirilen Kıbrıslı Türklerin sorunlarıyla ilgilenir. Kıbrıs sorunu gibi ve okuduğu kitapların etkisi ile daha çok insani meslelerle ilgilenmektedir. Ancak birlikte yaşadığı dede, amca ve hala ve Tevfik İleri gibi aile büyüklerinin etkisi ile *Bozkurtların Ölümü* gibi milliyetçi kitaplar da okumaktadır. 1964 yılında üniversite değiştirerek Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine girer. Siyasal Bilgiler Fakültesine girdiğinde siyasi bakımdan Turancı yönelişler içindedir. Yakasında bozkurt rozeti vardır. Karayalçın ve Ankara'da büyüdüğü aile çevresinin siyasi yapısından farklı olarak, Samsun'da yaşayan babası ise CHP Samsun parti örgütünün önemli isimlerinden biridir. Karayalçın'ın Ankara'da içinde büyüdüğü aile ortamında yakından tanıyıp etkilendiği Tevfik İleri Demokrat Parti Samsun Milletvekili iken babası CHP'nin Samsun il örgütünde yöneticilik yapmaktadır.

Karayalçın yakasında bozkurt rozeti ile girdiği Siyasal Bilgiler Fakültesindeki öğrenciliği döneminde sol düşünceden etkilenmeye başlar. Bülent Ecevit'in CHP Genel Sekreteri olduğu dönemde konuşmalarından çok etkilenir. Oscar Lange'nin Yeni Ekonomik

Politik kitabından etkilenir. Mahir Çayan'la arkadaş olur. Mahir Çayan zaman zaman Karayalçın'ın yaşadığı aile apartmanına konuk olur. 1964-68 yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi siyasal tartışmaların çok yoğun olarak yaşandığı bir okuldur. Bir yanda Mahir Çayan, İstemihan Talay, Uluç Gürkan gibi solcular, diğer yanda Mehmet Keçeciler, Abdulkadir Aksu, Celal Güzel gibi sağcılar vardır. Karayalçın fakültede üçüncü sınıfta iken SBF Öğrenci Derneğinde öğrenci başkanlığına aday olur ve siyasi olmayan, merkez sağdan da isimlerin olduğu bir liste yapar. Ama seçimi Uluç Gürkan'ın 'Ortanın solu' grubu kazanır. Dördüncü sınıfında ise sol düşüncüyü benimsemesine karşın, o yıllarda CHP ile bir bağı olmayacaktır. Fakülteden sonra girdiği Devlet Planlama Örgütü ile bürokrasiye adım atacaktır. Nevzat Yalçınbaş'ın Daire Başkanı, Turgut Özal'ın da Müsteşar olduğu planlama Teşkilatında Avrupa Birliği ile Karma Protokolü hazırlıkları yapılırken, Karayalçın "onlar ortak biz pazar" diyerek bu protokolü eleştirmektedir. Karayalçın'ın DPT'nin içindeki bu muhalif duruşu ve 1970 yılında bir panelde yaptığı eleştirel bir konuşma onun, Cumhuriyet Halk Partisi Gençlik Kolları Yönetim Kurulu üyesiyle tanışmasına ve CHP ile siyasi ilişkisini başlamasına neden olacaktır. 1976 yılında Birleşmiş Milletler bursuyla İngiltere'ye yüksek lisans yapmak üzere gitmeden önce Bülent Ecevit ile tanışır. Ecevit'in kırsal sorunlara, tarımsal sorunlara, toprak reformuna, kooperatifçiliğe olan ilgisi ile Karayalçın'ın bürokrat olarak bu konulardaki birikimi CHP ile siyasi ilişkilerinin asıl başlangıç aşaması olacaktır. 1977'de İngiltere'den döndüğünde Köy İşleri Bakanı Ali Topuz kendisine müsteşar yardımcılığı teklif etmiştir. Üçüncü Ecevit Hükümetinde 22 Ay Köy İşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı yapmıştır. Ecevit Hükümetinin düşmesiyle tekrar DPT'ye dönmüştür. Ancak Demirel Hükümeti ile birlikte DPT'deki CHP'lilerle birlikte Karayalçın da DPT'de işten çıkarılacaktır.

Yüksel Çakmur'un CHP ile çocukluk yıllarında başlayan bağı gençlik yıllarında güçlenerek devam etmiştir. Henüz 16 yaşında iken parti tüzüğünü okumuş ve partinin tarihini öğrenmiştir. Lisede Talebe Cemiyetlerine yönelmiş ve henüz birinci sınıfta olmasına rağmen başkan seçilmiştir. İzmir'de İktisadi Ticari Birimler Yüksek Okulu'nda Talebe Cemiyeti Başkanlığı yaparken, açık oturumlar, seminerler münazaralar, geziler düzenler, köylere ilaç yardımı, doktor desteği gibi yardımları organize eder. Bergama'dan Ödemiş'e kadar sosyal çalışmalar yapar. İzmir'de Kıbrıs ile ilgili düzenlenen bir toplantıya Ecevit de katılır ve Çakmur'u Büyük Efes Oteli'ne davet ederek CHP'ye kaydolmasını ister. Böylece Yüksel Çakmur 1963 yılında partiye kaydolur. Bundan sonra Çakmur bir yandan öğrenciliğini sürdürürken, bir yandan da parti adına katıldığı toplantılarda konuşmalar yapmakta, kahvelerde söylevler vermekte ve Talebe Cemiyeti Başkanlığını yürütmektedir. Bu arada kazandığı İstanbul Hukuk Fakültesini ise bırakmak zorunda kalacaktır. Çünkü 1971 yılında, Adalet Partisi'nin kalesi olan Buca'da, bir ara seçim söz konusu olacak ve Buca'lı olan Çakmur'a, CHP'den Buca Belediye Başkanlığı için teklif edilecektir. Önce parti içindeki ön seçimi ardından da Buca'da seçimi kazanarak 27 yaşında Buca Belediye Başkanı olur. 12 Mart 1971 Muhtırasında büyük baskılarla karşı karşıya kalır. Belediyenin suyu alınmak istenir, plebisit yaparak hipodromu alırlar. Çakmur bu dönemde hem hukuksal hem de direniş eylemleri olarak büyük bir mücadele verir. Böylece Çakmur'un siyasi yaşamı yerel demokrasi mücadelesi ile güçlü bir biçimde başlamıştır.

Üç Başkan, 1980 Öncesi Koşullar ve Toplumcu Belediyecilik

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren yükselmeye başlayan yerel demokrasi, katılımcı yönetim ve toplumun ihtiyaçlarına odaklı hizmet ve zorunlu ihtiyaçların kamu kaynakları ile sağlanması ile betimlenebilecek toplumcu belediyecilik, üç büyük kenti yönetecek olan Sözen, Karayalçın ve Çakmur'un farklı biçimlerde içinde olacağı bir deneyim olacaktır. Toplumcu belediyecilik döneminde Sözen CHP'nin yerel yönetimlerle değil, merkezi politikayla ilgilidir; Karayalçın DPT'de uzman olarak çalışırken CHP ile köy ve kırsal politikalar bağlamında ilişkilidir; Çakmur ise 1971'de bir ara seçimle Buca Belediye Başkanı seçilerek, yerel siyasete girecek ve toplumcu belediyecilik deneyiminin erken aktörlerinden biri olacaktır.

1973 Yerel Seçimlerinde İstanbul Belediye Başkanı olan Ahmet İsvan toplumcu belediyeciliğin en önemli aktörlerinden biridir. Toplumcu belediyecilik kapsamında arsa üretimi, toplu konut, toplu taşıma, tanzim satış mağazaları, ekmek fabrikası, asfalt fabrikası, beton fabrikası gibi halkın ihtiyaçlarını kamu kaynaklarından destekleyerek karşılanması gibi uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Ancak 1975'de 1. Ecevit hükümetinin düşmesi ile kurulan 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti (AP, MSP ve MHP koalisyonu) yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkisi ile bu girişimleri sekteye uğratmakta, belediyeler mali açıdan zorlanmakta ve Ankara'dan mali yardım alamadıkları gibi kendi mali kaynaklarının kullanımında da Ankara'nın sıkı vesayeti ile engellenmektedirler. Buna rağmen toplumcu belediyecilik uygulamaları, düşünsel ve pratik alanda Türkiye'de yerel demokrasi geleneğini oluşturmakta ve aldığı halk desteği ile CHP'ye güç kazandırmaktadır. 1977 Genel Seçimlerinde CHP'nin aldığı yüzde 41.38 oy oranında toplumcu belediyeciliğin önemli bir rolü olmasına karşın Ecevit ile İsvan arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve İsvan'ın yerel ve sol demokratik güçlerle işbirlikleri Ecevit'in 1977 Yerel Seçimlerinde İstanbul için bir başka aday arayışına neden olacaktır. Bu seçim CHP'nin mutlak kazanacağı bir seçim olarak görünmekte ve Ecevit, İsvan ve parti içinde karşı hizip içinde gördüğü İstanbul İl Başkanı Aytekin Kotil yerine başka bir aday aramaktadır. Ecevit Amerika dönüşünde havaalanında bir Merkez Yönetim Kurulu toplantısı yaparak İstanbul Belediye Başkanı adayı olarak Nurettin Sözen'i önerir. Sözen 1973 yılında milletvekilliği teklifini akademik kariyeri gerekçesi ile reddetmiştir ve 1977 Belediye Başkanlığı teklifini de aynı gerekçe (bu dönemde profesörlük tezini hazırlamaktadır) ile reddedecektir. Bu durumda Ecevit parti içinde karşı ekipte olmasına rağmen, İsvan yerine Kotil'in adaylığını destekleyecek ve Kotil 1977'de İstanbul Belediye Başkanı olacaktır. Daha sonra 1989'da biri İzmir diğeri İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanı olacak olan Çakmur ve Sözen aynı ikilemi yaşamış olmalarına karşın politik tutumları farklı olmuştur. Yüksel Çakmur'a 1971 yılında Buca Belediye Başkanlığı önerildiğinde İstanbul Hukuk Fakültesi öğrenciliğinden vazgeçmek zorunda kalmış ve yerel siyaseti tercih etmiştir. Nurettin Sözen ise bu zor ikilemden akademik kariyerini tercih etmiştir.

Murat Karayalçın 1970'lerin toplumcu belediyecilik deneyiminin önemli aktörlerinden biri olan 1973-1977 dönemi Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın Ankara için başlattığı projelerden ve 1977-1980 döneminde Ali Dinçer'in başlattığı projelerden bazılarını yeni liberal ekonomi politikaları ile uyumlandırarak kendi belediye başkanlığı

dönemine taşıyacaktır. 1973-1977 döneminde Dalokay da İsvan gibi, başlatmış olduğu projeleri uygulamakta büyük zorluklarla karşılaşmış ve Demirel'in Başbakanlığında kurulan 1. Milli Cephe Hükümeti tarafından mali kaynakları kesilerek ve hatta görevden alınarak engellenmiştir. Bu dönemde özellikle yoğun göç metropoliten kentlerde konut sorununun çözümünü engelleyen arsa fiyatlarının aşılması için kamu eliyle arsa üretilmesi gerekmektedir. Ankara'da daha sonra adı Batıkent olacak olan proje Dalokay'ın kent dışında ucuz arsa üreterek emekçi sınıflar için sosyal konut inşa etmeye ortaya attığı *Akköndü Projesidir*. Ancak bu projenin uygulanabilmesi için gerekli olan kamulaştırmaları yapabilmek için istediği mali kaynak Demirel Hükümeti tarafından reddedilecektir. 1977-1980 döneminde Ali Dinçer'in de peşini bırakmadığı bu projeler yıllar sonra Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanı olan Murat Karayalçın tarafından hayata geçirilecektir. Karayalçın'ın 1973-1980 yılları arasında DPT deneyimi ve 22 aylık Köy İşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı, arazi ve kooperatifçilik konusunda toplumcu belediyeçilik kapsamında ortaya atılan fikirlerden beslenmesine neden olacaktır.

1989 yerel seçimlerinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyük şehir belediye başkanı seçilen üç sosyal demokrat siyasetçi içinde sadece Yüksel Çakmur 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP'den milletvekili olmuş ve iki dönem Gençlik ve Spor Bakanı olarak görev yapmıştır. Yüksel Çakmur 1971-1973 yılları arasında Buca Belediye Başkanı olarak toplumcu belediyeçilik deneyiminin de içinde olmuştur.

Üç Başkan ve 12 Eylül Darbesi

1980 Askeri Darbesinin gerçekleştiği 12 Eylül Tarihinde İstanbul, Ankara ve İzmir Belediyelerini CHP'li belediye başkanları yönetmektedir. 1973-1980 arası dönemde merkez politikada defalarca hükümet değişiklikleri olurken yerel yönetimlerde CHP'nin hakimiyeti söz konusudur. Üstelik Toplumcu Belediyeçiliğin devrimci içerikler taşıması (Bayramoğlu,2015,157-64), bu uygulamaların güçlü olduğu kentleri 12 Eylül Darbesinin başlıca hedefleri haline getirmiştir. Darbe ile birlikte belediye başkanları görevden alınmış ve yerlerine emekli askerler atanmıştır. Böylece 1970'ler boyunca, dünyadaki yerel demokratik gelişmelerle de paralellikler içeren, yerel demokrasinin inşasındaki yapı taşlarından biri olan toplumcu belediyeçilik de sona ermektedir.

1980 Askeri Darbesi, 1989'de üç büyük kentin belediye başkanı olacak olan Sözen, Karayalçın ve Çakmur'u farklı pozisyonlarından dolayı farklı boyutlarda etkilemiştir. 12 Eylül 1980'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı olan Nurettin Sözen dekanlık görevinden alınmıştır. Askeri darbeden sonra 1983'de yapılacak ilk parlamento seçimlerinde Halkçı Parti'den gelen milletvekilliği teklifini, Partinin Askeri Yönetim tarafından kurdurulduğunu ve CHP'nin yerini alacak sosyal demokrat bir parti olmadığını düşündüğü için kabul etmemiştir. Daha sonra yasaklı olmayan CHP'liler ve Erdal İnönü ile SODEP'in kuruluş toplantılarında aktif görev almış ancak SODEP Genel Başkanlığı teklifini de, isminin veto edilme olasılığının yüksek olması nedeniyle kabul etmemiştir.

Murat Karayalçın ise DPT'deki görevine son verildikten sonra, 1979'da Batıkent Projesini hayata geçirmek için Ankara Belediye Başkanı Ali Dinçer'in önderliğinde kurulmuş olan

Kentkoop'un Genel Sekreteri olmuştur. 1980 Askeri Darbesiyle Ali Dinçer görevden alınmış ve 1981'de de Kentkoop Genel Başkanlığını bırakmıştır. Kentkoop'un Genel Başkanlığına Murat Karayalçın seçilmiş ve 1991'e kadar 10 yıl bu görevde kalmıştır. Bu dönemde Karayalçın, Dalokay zamanında başlamış, Dinçer zamanında imar planı hazırlanmış ama bir dizi politik ve mali engelle de karşılaşmış olan, 1000 hektarlık bir arazi üzerinde gerçekleştirilecek Batıkent Projesini, askeri yönetimin tayin ettiği Süleyman Önder adlı bir emekli general ile birlikte yürütmek durumunda kalmıştır. Bu deneyim ile 1989 yılında SHP'den Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanlığına aday olmuştur.

Üç başkan arasında 12 Eylül Askeri Darbesini en ağır yaşayan kuşkusuz o sırada milletvekili olan Yüksel Çakmur'dur. Toplumcu Belediyecilik geleneğinden gelen ve iki dönem Gençlik ve Spor Bakanlığı yapan Çakmur, Darbeye karşı yaptığı konuşmalar ve toplantılar nedeniyle gözaltına alınmakta ve diğer milletvekili ve bakanlarla birlikte sorgulanmaktadır.

1989 Seçimleri ve Büyük Şehir Belediye Başkanlıklarına Doğru Süreçler ve İlişkiler

1980 Darbesinden sonra yapılan ilk yerel seçimlerde, ANAP Genel Seçimlerde aldığı ivme ile İstanbul, Ankara ve İzmir'in Belediye Seçimlerini zorlanmadan kazanmıştır. Bu süreçte sosyal demokratlar, Halkçı Parti'yi askeri rejimin bir parçası olarak görerek yeni bir sosyal demokrat parti çatısı altında biraraya gelmişlerdir. Erdal İnönü başkanlığında kurulan SODEP'te Nurettin Sözen, Murat Karayalçın ve Yüksel Çakmur görev almışlardır. 1987 Genel Seçimlerine giderken Halkçı Parti içindeki sosyal demokratlarla biraraya gelerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olarak seçimlere katılmışlar ve 1989'daki yerel seçimlere de SHP ile gitmişlerdir. Nurettin Sözen 1988'de Parti Genel Başkanı Erdal İnönü'nün İstanbul il Başkanlığı teklifini kabul etmemiş ancak 1989'da Büyük Şehir Belediye Başkanlığı teklifini, adayların ön seçimle belirlenmesi şartıyla kabul etmiştir. Parti içinde büyük şehirlerde ön seçim yapmama eğilimine rağmen bu konuda ısrarcı olmuş ve zaten riskli olan bir seçimde, siyasete demokratik olarak güçlü bir biçimde girmek istemiştir. Siyasete aktif olarak girerken, parti içi kamplaşmalarda bir tarafın aday olarak değil, ön seçimle delegelerin belirlediği bir aday olarak girmek istemektedir. Parti yönetimi tarafından ön seçim şartı kabul edilir ve Sözen 1 Ocak 1989'da Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde basın toplantısı ile siyaset yapmaya karar verdiğini, İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığı için aday olacağını açıklar. Önce İnsan sloganı ile sürdürdüğü seçim kampanyasında geniş bir akademik ekipten destek alır. Yoğun bir kampanya yapar, seçimler yaklaşırken bütün kamuoyu yoklama şirketlerinin gazetelerde yer alan açıklamaları Dalan'ın 15-20 puan önde göstermesine karşın Sözen 11 puan farkla seçim kazanır. Dalan kazanacağından emin olarak çok fazla miting bile yapmamıştır.

Murat Karayalçın, Erdal İnönü'nün kendisine SODEP kurucu olması teklifini, Batıkent Projesi nedeniyle kabul etmemiştir. Bu tekliften çok etkilenmesine rağmen, 1983 yılında Batıkente henüz iskân başlamamış olduğu için, projenin yönetiminden uzaklaşmanın projenin tamamlanmasında aksaklıklar yaratabileceğini düşünmüş ve bunu göze almamıştır. Karayalçın 1984 Yerel Seçimlerinden önce Turgut Özal'dan Anavatan Partisinden Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı adaylığı teklifi alır ve SODEP'li

olduğunu söyleyerek reddeder. SODEP'ten belediye başkan aday aday olduğunu açıklar. Aynı seçimde Vedat Dalokay da aday adaydır. Erdal İnönü Karayalçın'dan Vedat Dalokay'ı aday göstereceği için aday olmamasını istemesi üzerine adaylıktan vaz geçer. Bunun üzerine ANAP teklifini yinelemesine rağmen kabul etmez. Seçimleri ANAP'ın aday Mehmet Altınsoy kazanarak Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanı olur. Turgut Özal'ın Karayalçın'a ikinci teklifi ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığıdır. Batıkentteki başarılı deneyiminden ve arsa ve konut sorunu üzerine uzmanlığından faydalanmak istemektedir. Ancak Karayalçın sosyal demokrat olduğunu söyleyerek bu teklifi de kabul etmez. 1989'da Yerel Seçimlerinde SHP'den tekrar aday adayı olur ve yapılan ön seçimi kazandıktan sonra yerel seçimlerde Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanlığı kazanır. Artık tam anlamıyla siyasetin içine girmiştir.

Yüksel Çakmur, 12 Eylül Darbesinden sonra, 1971'de Buca Belediye Başkanlığı nedeniyle yarım bıraktığı İstanbul Hukuk Fakültesindeki eğitimini İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesine yatay geçiş yaparak tamamlamış ve diplomasını almıştır. Siyasette ise parlamentoda olmak yerine yerel siyaset alanında olmaya karar vermiştir. 1989 Yerel Seçimlerinde aday adayı olur. Ancak daha önce Nurettin Sözen'in istanbul adaylığında olduğu gibi Parti Genel Sekreteri Deniz Baykal ön seçimden yana değil, büyük şehirler için adayları merkezden belirlemek eğilimindedir. Çakmur ise ön seçim istemektedir. Genel Merkez, delegelerin eğilimini ölçmek üzere anket yaptırır ve bu ankette Çakmur sekizinci sırada çıkar. Ancak parti içinde çıkan gerilim sonucunda İzmir için ön seçim yapmak zorunda kalınır. Yapılan ön seçimde ise Çakmur birinci sıradadır. Böylece SHP içinde parti içi demokrasi mücadelesi ile Çakmur İzmir Büyük Şehir Belediye Başkanı adaylığına ve yerel seçimi kazanarak İzmir Büyük Şehir Belediye Başkanı olmuştur.

Üç Başkan ve Sosyal Demokrat Belediyecilik

İstanbul, Ankara ve İzmir'de SHP'li belediye başkanları yeni liberal ekonomi politikalarının bütün hızıyla devam ettiği bir dönemde yönetimine geldikleri kentlerde 1980 öncesinin toplumcu belediyecilik modelinden çok yeni-liberal sistemle belli alanlarda işbirliği yapan, belli alanlarda ayrılan bir sosyal demokrat modeli benimseyeceklerdir. Aralarında sadece Yüksel Çakmur'un belediyecilik deneyimi vardır. Murat Karayalçın DPT geçmişi ile bürokrasiye hakim ve Kentkoop/Batıkent deneyimleriyle, kentsel arsa ve konut sorunu konusunda başarılı bir proje insanıdır. Nurettin Sözen ise yerel yönetimler konusundaki deneyim eksikliğini, CHP içindeki güvenilir konumu, üniversitedeki hocalık görevi ve tanınmış bir tıp doktoru olarak sahip olduğu sosyal sermayesiyle İstanbul'da kendisiyle çalışacak danışmanlardan oluşan güçlü bir uzmanlar ekibi kurarak aşacaktır.

Nurettin Sözen ilk iş olarak Dalan'dan devraldığı İstanbul Büyük Şehir Belediyesinin mali işleyişindeki fiili durumları yasal hale getirmek üzere Önce İnsan Vakfını kurar. Böylece Dalan'ın görevi devrederken ortada bıraktığı belediye çalışanlarının yemek sorununu çözecektir. Bu vakıf, kamu kurum ve kuruluşlarından (Ticaret Odası, Sanayi Odası, Ziraat Bankası vb.) alınacak bağışlarla ayakta duracak ve belediye ile mali çıkar ilişkisi olabilecek iş çevreleri ve özel kurumlardan bağış almayacaktır. Sözen göreve geldikten üç ay sonra İsvetç Kralının da desteklediği süt kampanyası ile 0-1 yaş arasındaki

çocuklara, kendilerine en yakın belediyeden, o dönemde halen bir kamu kurumu olan Süt Endüstri Kurum'undan (SEK) temin edilen şişe sütler dağıtmaya başlanmıştır. Önceliği halkın temel ihtiyaçları olan sağlıklı ve ucuz gıdaya erişim, toplu ulaşım (metro, kent içi tramvay), semt konakları (meslek edindirme kurslarının, yabancı dli kurslarının düzenlendiği) alanlarına veren bir sosyal demokrat belediye politikası programı benimsenmiştir. İstanbul'da meslek odaları ve demokratik kitle örgütleriyle (mimar, mühendis ve veteriner odaları gibi) sözleşmeler yapılmıştır. Odaların kendi alanlarındaki görüşleri alınmadan o konularda karar alınmaması ilke olarak benimsenmiştir. Mimarlık ve şehircilik alanında üniversite hocalarından oluşan bir danışmanlar kuruluyla birlikte çalışılmaya başlanmıştır.

Sözen'in toplu ulaşım konusundaki çalışmaları İstanbul'da 1977-1980 döneminde Aytekin Kotil'in toplumcu belediyecilik kapsamında yaptığı Taksim-Mecidiyeköy tercihli yol projesine ek olarak, Topkapı-Sirkeci hattı başta olmak üzere tercihli yollar yapılmış ve kamu taşımacılığına ağırlık verilmiştir. Özellikle tercihli yol projeleri minibüsçülerin tepkisine ve protestolarına neden olmasına rağmen Sözen ulaşımında raylı kent içi ulaşım sistemini sosyal demokrat belediyeciliğin temelerinden biri olarak görmekte ve tercihli otobüs yollarından en kısa sürede raylı sisteme geçmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Pendik, Tuzla, Kadıköy, Eminönü, Zeytinburnu, Beyoğlu, Kumkapı, Pendik Çarşısı, Sultanahmet, Nuruosmaniye ve Samatya'da geniş yayalaştırma çalışmaları yapmıştır. Diğer yandan Dalan döneminde İstanbul'da gerçekleşen kent hukukuna ve kentlerin demokratik yönetim ilkelerine aykırı imar planlarıyla yapılan projeleri durdurmuş ve proje ya da mülkiyet sahibinin siyasi ve iktisadi nüfuzuna bakmaksızın önemli yıkımlar yapmıştır. Taksim'de Park Otelin fazla katlarının yıkılması ve Sarıyer'de Boğaz İmar Planına aykırı lüks konut sitelerinin yıkılması bunların bazılarıdır. Dalan döneminde 775 sayılı Gecekondu Kanununa dayanılarak gecekondu önleme bölgesi ilan edilerek imar mevzuatına aykırı olarak yapılaşmaya açılan arazilere müdahale edilmiştir. Bu müdahaleler arasında Tansu Çiller'in Kilyos'taki yüzlerce dönümlük arazisi üzerinde islah projesi kapsamında yapılan proje de vardır. Sözen'in durdurduğu bir diğer proje de Sarıyer'de, içinde Turgut Özal'ın da villasının olduğu Uyumkent'tir. Sözen döneminde yıkılan binalar, yine sonraki belediye başkanları döneminde tamamlanmıştır.

Gecekondu bölgelerindeki elektrik ve alt yapı sorunlarına çözüm üretmesi gecekonduyu meşrulaştırdığı gerekçesi ile eleştirilen Sözen, kentin yoksulluk alanlarında yaşayan kentlilerin belediye hizmetine erişimini sağlamanın sosyal demokrat belediyeciliğin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Uzun yıllarda oluşmuş ve kırdan kente kitlesel göçlerde bir çeşit sosyal konut olarak işlev görmüş olan gecekonduları su ve elektrik vermeyerek ya da çöplerini toplamayarak belediye hizmetlerinden ve kamusal haklardan mahrum bırakmayı gecekondu halkına haksız bir cezalandırma olarak görmektedir.

Sözen'in İstanbul'da gerçekleştirdiği büyük projelerin ağırlığını rant üretici uygulamalar değil kamusal refahı artırıcı uygulamalar oluşturmaktadır. Bunlardan biri de biyolojik arıtma tesisleri için yapılan büyük projelerdir. İSKİ'nin fiziksel arıtma için Dünya Bankası desteğini biyolojik arıtma için kullanacak Avrupa'nın en büyük biyolojik arıtma

tesisinin projesini yapmış ve projenin Dünya Bankası kredisi onaylanmıştır. İlk biyolojik arıtma tesisi Tuzla'da hizmete girmiş ama İstanbul'un genelini kapsayan diğer biyolojik arıtma tesisleri sonraki yönetim tarafından rafa kaldırılarak daha hızlı ve ucuz olan deşarj projelerine dönüştürmüştür. Diğer yandan kamu ulaşımı için en önemli projelerden biri olan metro projesini, merkezi hükümetin engellemesi nedeniyle başlatamamıştır. Büyük şehir belediye başkanı olarak sosyal demokrat belediyeçilik açısından önemli projelerinin pek çoğu merkezi hükümet tarafından onaylanmadığı için uygulanma olanağı bulamamıştır. Özellikle ilk ikibuçuk seneden sonra yapmaya kalkıştığı bütün kamusal-kentsel yatırımlar merkezin engeliyle karşılaşıp hayata geçirilememiştir.

Sözen'in Sosyal Demokrat Belediyeçilik kapsamında bir diğer ilkesi belediyeye ait bina ve arsaların kamusal kullanım dışında el değiştirmesine ve satışına izin vermemesi olmuştur. Dalan döneminde çok sayıda belediyeye ait arsa ve bina rant amaçlı projelerle elden çıkarılmıştır. Sözen büyük şehir belediyesini devraldığı Dalan'ın Şişli'de 60 dönümlük İETT garajı ile ilgili Cevahir Şirketi ile yaptığı devir anlaşmasına karşı çıkmıştır. Ancak yasal olarak projeyi engelleyememiş sadece boyutunu daraltmıştır. İstanbul'da kamuya ait mülklerin satışı Sözen döneminde minimum düzeyde kalmıştır. Sözen, olağanüstü bir sebep olmadıkça ve toplum yararına olmadıkça bina ve arsa satışlarına karşı çıkmıştır.

Sözen'in kentin içinde kalmış kirlenici sanayileri kentin dışına çıkarma girişimleri arasında Kazlıçeşme deri sanayi önemli bir yer tutar. Kazlıçeşme'nin islahı konusu 1950'li yıllarda, Fahrettin Kerim Gökay'ın Şehir Meclisi Raporlarında da bahsi geçene, İstanbul'un önemli sorunlarından biridir. Sözen döneminde dericilerin Kazlıçeşme'den Tuzla'da yapılan modern tesislere taşınmaları için görüşmeler yapılmasına karşın, dericiler üretim maliyetleri açısından sahip oldukları avantajlar nedeniyle Kazlıçeşme'yi boşaltmakta direnmektedirler. Ancak parti genel başkanından gelen ricaları da kabul etmeyerek tarihi surlara bitişik olan deri atölyeleri yıkılarak bölgedeki deri üretimi belli bir süre içinde Tuzla'ya taşınmıştır.

Murat Karayalçın 1989 Yerel Seçimlerinde Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanı olduğunda, Nurettin Sözen'den farklı olarak parti örgütü ile az vakit geçirmiş ve doğrudan siyasetle ilgili bir partiliden çok, kentsel projelerle ilgili bir uzman konumundadır. Bürokrasiyi iyi tanımakta, büyük kentsel projelerin yürütülmesinde, örgütlenmeden finans kaynaklarının yaratılmasına kadar derin bilgi ve deneyim sahibidir. Kendisini politik yelpazenin sosyal demokrat kısmına yerleştirirken, küreselleşme, yeni liberal ekonomi politikaları ve *yönetişim* gibi yeni kamu yönetimi yaklaşımları ile uyumlu bir piyasa ekonomisini benimsemektedir. Kendi sosyal demokrasi anlayışını, projelerle yaratılan değer paylaşımı ile ilişkilendirmektedir. O'na göre büyük kentsel projelerin yarattığı değer ile bu projelerden yararlananların elde ettiği fayda arasında denge, sağcı politikacı ile sosyal demokrati birbirinden ayırmaktadır. Karayalçın Ankara büyük şehir belediye başkanı olarak 1 milyar dolarlık metro projesi, 660 milyon dolarlık kanalizasyon projesi ve 300 milyon dolarlık doğalgaz şebekesi yapmıştır. Dış kaynaklardan sağladığı kredilerle yapılan bu projelerde ortaya çıkan sermaye birikimi ve ekonomik büyümeye katkısına odaklananların sağ politikacılar, ancak bu yatırımlardan halkın sağlayacağı

faydaya ve refaha odaklanmaların ise solcular olduğunu düşünmektedir. Bu projelerin gerçekleştirme sürecinde kamu yararı, demokratik katılım, mali şeffaflık ve kamusal denetim ancak sosyal demokrat bir anlayışla mümkün olabilmektedir.

Karayalçın'a göre ANAP dönemindeki projeler sadece sıradan bayındırlık projeleridir. Ancak ANAP'lı büyük şehir belediye başkanı Altınsoy'dan devraldığı iki önemli proje vardır. Bunlar Altınpark Projesi ile Şehirlerarası Otobüs Terminali projesidir ve her ikisi yüzde 10 gerçekleşmeyle Karayalçın dönemine devrolmuştur. Her iki projeyi de Karayalçın tamamlamıştır. Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanı olarak toplamda 2,5 milyar dolarlık kentsel proje gerçekleştirmiştir. Bu projelere kaynak sağlamak için, *proje muhafızları* olarak adlandırdığı, projeden yaralanacak olanların, projeyi güçlü bir biçimde sahiplenmesini sağlamaktadır. Bu projeler Ankara'nın temel alt yapı projeleri olarak düşük gelirli toplumsal sınıfların kentsel refahına yönelik olarak sahiplenilmiş projelerdir. Diğer yandan bazı politik-stratejik projeler ise kentin sınıfsal/mekansal ayrışmasını engelleyici niteliktedir. 130 milyon dolarlık Çankaya - Mamak Köprüsü Ankara'nın en zengin ilçesini en yoksul ilçesine bağlamaktadır. Çankaya ile Mamak arasındaki İmrahor Vadisi üzerinde gerçekleşen viyadük ile Çankaya'da çok değerlenmiş olan kentsel arazi nedeniyle karşılanamayan yerleşim talebi, arsa değerinin daha düşük olduğu Mamak'a taşınmaktadır.

Karayalçın, ANAP dönemi kentsel yatırımlarda bir yöntem olarak kullanılan yap-işlet-devret modelini reddetmekte ve geniş ölçekli kamusal projelerin kaynağını borçlanarak sağlamayı tercih etmektedir. Metro Projesine Kızılay'dan başlayarak halkın projeyi görüp sahiplenmesini sağlamıştır. Bunun için Kızılay'daki metro inşaatında yaptığı kulelerle insanların bu kuleye çıkarak inşaatı izlemelerini ve güven duymalarını sağlamıştır. Metro projesinin yap-işlet-devret metoduyla yapılmasını isteyen Özal'a karşı Deutsche Bank'la anlaşarak, yabancı banka üzerinden tahvil ihraç etmiş ve o tahvillerle projeye başlamıştır. Belediye Yasasının verdiği tahvil çıkarma yetkisini kullanarak, tahvil ihraç etmiş ve projenin ilk etabını yapmıştır. Her ne kadar, bu konuda daha sonra yargılanacak olsa da pek çok projenin finansmanını bu yolla sağlamıştır.

Karayalçın'ın, kentsel arazi üzerinden iktisadi dinamikleri harekete geçirecek geniş ölçekli kentsel dönüşüm uygulamaları yeni liberal ekonomi politikaları ile sosyal demokrat belediyecilik arasındaki denge arayışının bir göstergesidir. Türkiye'de yeni liberal kentleşme politikalarının en önemli uygulama alanlarından bir olan kentsel dönüşüm projelerinin ilki Dikmen Vadisi Projesi ile Karayalçın tarafından başlatılmıştır. Dikmen Vadisi Projesinin hemen ardından benzer bir uygulama olarak Portakal Çiçeği Vadisi Projesi bu kentsel gelişme yaratıcı politikaların devamı niteliğindedir. Türkiye'de henüz kentsel dönüşüme dair yasal mevzuat oluşmamışken, Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisinde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde Karayalçın, 1970'li yılların toplumcu belediyeciliğinin mirası üzerinde inşa ettiği Kentkoop-Batıkent deneyimi ile yeni liberal finans/kredi kaynaklarını kullanma becerisini birleştirmiştir. Belediyenin uluslararası piyasaya tahvil satarak sağladığı toplamda 600 milyon dolarlık proje finansmanı ile Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi Projeleri tamamlanmıştır.

Dikmen Vadisi Projesi, sosyal demokrat belediyecilik anlayışı ile küresel para/kredi akışlarına olanak veren yeni liberal iktisadi araçların uymunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Karayalçın 1989 seçimlerine hazırlanırken Dikmen Vadisi gecekondularının temsilcileri ile yaptığı toplantıda Dikmen sakinlerine orada yapacağı projeyi anlatmıştır. Dikmen Vadisi 1989 yılında, 160 hektarlık bir alanda 2000 gecekondulu ve 10 bin nüfuslu bir gecekondulu (gecekondudan apartmanlaşmış birimlerin de olduğu) bölgesidir. ANAP döneminde bu bölge boşaltılarak yeşil alan yapılmak istenmektedir. ANAP'ın gecekondulu alanlarını öce yeşil alan olarak ilan edip, içindeki gecekondulardan temizledikten sonra tekrar özel alana dönüştürme stratejisi Dikmen için de geçerlidir. Kentin içinde arazi değeri artmış bir gecekondulu alanını rant temelli dönüştürmek için kullanılan bu stratejiye Dikmen'liler direnmektedirler. Karayalçın seçilirse Dikmen konusunda ne yapacağını Dikmenlilere seçim çalışmaları sırasında anlatmıştır. Karayalçın Dikmen'de yerinde dönüşüm denilebilecek bir proje önermektedir. Burada sosyal demokrat ilkeler içeren bir ortak çalışma önermektedir. Dikmenlilerin örgütlenmesini ve oluşturacakları bir komisyonla Ankara Büyük Şehir Belediyesi'nin birlikte çalışarak bir proje geliştirilmesinden bahsetmektedir. Yerinde ve katılımcı bir dönüşüm önermektedir. Gecekonduları yıkılacak olan Dikmen sakinlerinin evleri yeni evleri tamamlanıncaya kadar kiraların nasıl ödeneceği konusunda da , Batıkent Projesi için Avrupa Konseyi İskân Fonundan alınan 100 milyon doları ve tahvil satışını yaparak elde edilecek finans kaynağını göstererek Dikmenlileri ikna etmiştir. 1991 Kasımında Ankara Büyük Şehir Belediyesi Japonya'da Samuray Piyasasına 50 milyar Yen'lik bir tahvil satarak projenin finansmanını sağlamıştır. Dikmen'de her mahalle kendi kooperatifini kurarak Büyük Şehir Belediyesi ile birlikte katılımcı bir dönüşüm projesi olarak gerçekleştirmiştir. Portakal Çiçeği Vadisi Projesi ise yapılaşmanın olmadığı, ama imar hakları ve inşaat hakları olarak yaklaşık 650 bin metre kare inşaat hakkı ve 7 bin metre kare park alanı olan bir arazidir. Karayalçın, mülk sahiplerini, imar hakkını 160 bin metrekareye indiren, park alanını 70 bin metrekareye çıkartan bir proje teklifi ile ikna etmiştir. Karayalçın'ın kentsel dönüşüm ve konut üretimi süreçlerinde sosyal demokrat ilkelerin benimsenmesi halinde hem iktisadi gelişmenin sağlanacağı hem de konut sorununa kalıcı çözümler üretileceğini düşünmektedir. Geniş ölçekli toplu konut projelerinde belediyelerin mütahitlerden projenin bir bölümünü sosyal konut olarak üretmelerini ve alt yapı yatırımlarının maliyetine katılmalarını talep etmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Karayalçın'ın sosyal demokrat belediyeciliğinin içinde Ankara'yı kültür ve turizm alanında rekabet edebilecek bir kent haline getirmek için yaptığı kentsel yatırımlar da önemli yer tutmaktadır. Kentsel rekabet, küreselleşme ve dünya ölçeğinde yaygınlaşan yeni liberal ekonomi politikalarının önemli göstergelerinden biridir. Karayalçın döneminde Ankara'yı klasik bir memur şehri kimliğinden, büyük kentsel alt yapı ve emlak projelerin yanında kültürü ve tarih turizmi ile de yarışan bir kent haline getirmek için geniş ölçekli yatırımlar yapılmıştır. Hipodrom'u bir konser alanı haline getirerek dünyada muhalif kimlikleriyle ünlü Joan Baez, Theodorakis gibi sanatçılara burada konserler verdirek Ankara'nın kültür gündemine girmesini sağlıyordu. Diğer yandan Ankaranın Roma'dan Hacıbayram ve Ahilik geleneğine kadar kültürel geçmişini öne çıkaran çalışmalar yapmakta ve bir kültür turizmi alanı yaratmaya çalışmaktadır.

Karayalçın sosyal demokrat belediyeciliğin kent halkının yönetime katılımı ilkesini üç düzlemde hayata geçirmeye çalışmaktadır. Birincisi plan kararlarına katılım, ikincisi bütçeye katılım ve üçüncüsü projelerin tasarımına ve uygulamasına katılımıdır. Projelere katılımı Proje Karar Kurulları oluşturarak; bütçeye katılımı ise Ankara *Kurultayı* adını verdikleri bir örgütlenme ile Ankara'da köy dernekleri dahil bütün sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve bireysel katılıma açık bir platformla sağlamaktadır. Bu platform yılda bir kez stadyumda toplanarak Büyük Şehir Belediyesi tarafından sunulan bütçe taslağı kurultayda oluşturulan komisyonlarda tartışmaktadır. Proje kararlarına ve tasarım ve uygulama aşamalarında katılım ise Proje Karar Kurulları ile sağlanmaktadır.

Yüksel Çakmur'un 1989'da İzmir Büyük Şehir Belediyesi Başkanı olduğunda kentin en önemli sorunları olarak gördüğü mekansal ve sosyal problemleri çözmeye odaklanmıştır. İzmir'in o güne kadar çözülememiş ve mafyatik bir örgütlenme ile mekanı kontrol eden işportacılık sorununun üzerine gitmiştir. O güne kadar oy kaygısı ve rüşvet mekanizmalarıyla süren bu illegal yapı ile mücadele etmiştir. Denetimsiz bir kamu taşımacılık sistemi olan halk otobüsleri ve minibüsleri kaldırarak belediyenin denetimli kamu taşımacılığına ağırlık vermiştir. İzmir konak meydanını minibüs duraklarından arındırarak bir kent meydanı haline getirmiştir. Deniz ulaşımını geliştirmek üzere İtalya ile anlaşarak bir işletme kurmuş ve deniz otobüslerini devreye sokmuştur. Diğer yandan metro projesi hazırlanmış, kredisi bulunmuş ve ihalesi yapılarak temel atma aşamasına getirilmiştir. Çakmur 1970'li yılların toplumcu belediyecilik deneyimi ile önceliği, kentsel hizmetleri aksatan, yasalara aykırı ve anti-demokratik işleyişlerin önlenmesine vermiştir. Kamu ulaşımını modern ve denetlenebilir hale getirmek; kentin küçük ve orta ölçekli esnaf ve zanaatkarının üzerinde baskı yapan, kentin kamusal ortak alanlarını yasadışı madî kazançlar elde etmek üzere işgal eden grupların korku ile sağladıkları hakimiyete son vermek; bir belediye hastanesi inşa etmek gibi kamu yararı odaklı bir sosyal demokrat belediyecilik anlayışı benimsemiştir. Bu bağlamda Belediye Meclisini halka açmış ve toplantıları halka açık bir biçimde yapmıştır. Kentlileri doğrudan etkileyen yatırım kararlarını halka açık meclislerde görüşerek almıştır.

Yapmak istediği bazı projeler kentsel demokratik muhalefetle karşılaştığında ise mahkeme süreçlerine ve yargı kararına saygı göstererek o projelerin yapımından vaz geçmiştir. Kentsel demokratik muhalefete ve hukuka saygının sosyal demokrat belediyeciliğin esaslarından biri olduğunu düşünmektedir. Bu konuda en iyi örneklerden biri Konak Meydanına açılacak bir AVM projesine çevreci sivil toplum örgütleri tarafından dava açılması ve yargı kararının projeyi iptal etmesi sonucunda projeden vazgeçilmesidir. ANAP döneminde üç büyük metropolde yargı kararlarını merkezden manipüle eden pek çok uygulamaya karşın sosyal demokrat belediye başkanları bu yolu kullanmamaktadırlar. Bu nedenle sosyal demokratların yeni liberal ekonomi politikalarının kentleri bir sermaye birikim objesine dönüştürdükleri bir dönemde kentten gelen birikim baskısı ile kentsel muhalefet arasında ince bir çizgide denge aradıkları görülmektedir.

Çakmur'un İzmir'in ekonomik kalkınmasına katkı yapacak proje arayışları içinde EXPO'nun İzmir'de yapılması için girişimlerde bulunmuş ve başarılı olmuştur. Ancak

Çakmur, İzmir’i bir küresel kent yapmak, dünyadaki yarışan kentler arasında bir yıldız kent yapmak gibi yeni liberal kentleşmenin en belirgin politikalarından uzak durmuştur. Çakmur için sosyal demokrat belediyeçilik bir kentin tüm sakinlerinin kentsel hizmetlere eşit ve zorlanmadan erişebildiği, insani koşullarda güvenli bir barınma olanağı ve işe sahip olduğu bir kenti hedeflemek demektir. Bu nedenle, gençlerin gelecek ve işsizlik endişesi olmadan yaşadığı, toplu taşıma ile trafiğin bir işkence olmaktan çıktığı, yeşil alanların, ortak kamusal mekanların çevre bilinci içinde geliştirildiği, sağlıklı ve ucuz gıda için tanzim satışların yaygınlaştığı ve kentin yoksul kesimlerine kaliteli eğitim ve sağlık hizmetinin parasız olarak sağlandığı bir kenti hedeflemektedir. Çakmur’un 1989-1994 döneminde İzmir’de sosyal demokrat belediyeçilik deneyimi toplumcu belediyeçilik mirasından pek çok izler taşımakla birlikte, yeni liberal politikaların hakimiyeti altında sosyal demokrat belediyeçilik hem yerelden hem de merkezden ekonomik kalkınma için rant yaratıcı yerel yönetim anlayışının baskısı altında kalmıştır.

Sonuç

Türkiye’de 1980 Askeri Darbesinden sonra 1983’de yapılan ilk parlamento seçimlerini, 24 Ocak Kararları ile formüle edilen yeni liberal ekonomi politikalarının mimarı olan Turgut Özal’ın kurduğu ANAP’ın kazanması ile Türkiye radikal reformlar eşliğinde yeni bir döneme girmiştir. Bu dönem, askeri darbe ile eylemsel varlığı ortadan kaldırılan toplumcu belediyeçiliğin mekânsal ve sosyal izlerini de ortadan kaldıracak bir kentsel politikayı da merkezi ve yerel yönetsel reformlar eşliğinde uygulamaya koymuştur. 1984 yılında Büyük Şehir Belediyelerinin kurulması ile imar hukukunda meydana gelen değişiklikler kentleri sadece arazi spekülasyonu açısından değil, yapılı çevrenin hızlı ve parçalı planlarla, bir temel plana bağlı olmadan hızlı üretimine neden olmuştur. Diğer yandan kentsel hizmetler, hızla piyasalaşmış ve özellikle metropoliten kentlerde hem kentsel temel hizmetler hem de barınma ihtiyacını karşılanması ve yeniden üretim alanlarının üretiminde hızlı bir metalaşma süreci yaşanmıştır.

Bu sürecin büyük bir ivme ile devam ettiği bir dönemde ANAP’ın bölünerek DYP’nin kurulmasıyla 1989 yerel seçimlerinde SHP yerel seçimlerde beklenmedik bir başarı elde etmiş ve Nurettin Sözen İstanbul’un, Murat Karayalçın Ankara’nın ve Yüksel Çakmur ise İzmir’in Büyük Şehir Belediye Başkanları olmuşlardır. Yeni liberal anlayışın iktidarda olduğu bir dönemde üç büyük metropolü yöneten üç başkan, gerek bu üç kentin sahip olduğu farklı sosyo-mekansal tarihler ve kentsel dinamikler gerekse de kendi sahip oldukları siyasi ve iktisadi yaklaşımların görece farklılığı farklı sosyal demokrat belediyeçilik deneyimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstanbul’da Nurettin Sözen’in kentsel rantların yüksekliği ve kentin ülkenin ekonomisindeki yerinin ağırlığı ile sosyal demokrat belediyeçilik ilkeleri arasında bir denge kurmaya çalışmasına karşın; Ankara’yı yeni liberal ekonomi politikaları ve küresel kentsel gelişme uygulamaları ile uyumlu bir sosyal demokrat belediyeçilik anlayışı ile yöneten Murat Karayalçın’ın projelerini uygulamakta yeni liberal finansal/mali araçları daha kolay kullandığı ve proje bazlı bir belediyeçilik yaklaşımı sergilediği görülmektedir. olduğu görülmektedir. İzmir ise toplumcu belediyeçilik deneyiminden gelen Yüksel Çakmur’un kentin sosyal sorunlarına öncelik veren, kenti modern bir metropole dönüştürücü düzenlemeleri kamu

yararı ağırlıklı ulaşım ve çevre düzenlemelerine ağırlık veren uygulamalarla yaptığı görülmektedir. Her üç büyük şehir belediye başkanı, yeni liberal iktisadi büyüme söylemi baskısı altında ve 1970'li yılların toplumcu belediyecilik deneyimindeki kadar ağır olmasa da, merkezi siyasetin vesayeti altında sosyal demokrat ilkeleri gözetilen bir yönetsel anlayışı hayata geçirmeyi denemişlerdir.

Bir yandan kentsel gelişmeyi sağlamak diğer yandan da bu gelişmeden ortaya çıkan değerden kentli toplumsal sınıfların alacakları payda adaleti sağlamak ve kentlilerin yönetime katılma yollarını geliştirmek pek çok zorluğu ve çelişkiyi barındırmaktadır. Bu nedenle her üç başkanın 1989-1994 döneminde ortaya koydukları yönetsel anlayış, kentsel politika ve uygulamalar genel anlamda Türkiye'nin belediyecilik tarihinde ve özel olarak da sosyal demokratların belediyecilik tarihinde özgün bir deneyim olarak yerini almıştır

KAYNAKLAR

- Aktar, A. (2014), **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları (12. Baskı), İstanbul.
- Altaban, Ö. (1990), '1960-1973 Dönemi Belediyeciliğine Genel Bakış', **Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl**, IULA_EMME, Ankara.
- Arı, K. (2014), **Büyük Mübadele/Türkiyede Zorunlu Göç 1923-1925**, Tarih vakfi yurt yayınları (5. Baskı), İstanbul.
- Aslan, Ş., Şen, B., Kurtuluş, H. (2014), **Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kağıthane**, Kağıthane Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Aslan, Ş., Kurtuluş, H. (2014), **İnsana ve Demokrasiye Adanmış Bir Yaşam: Nurettin Sözen**, Doğan ve Egmond Yayıncılık, İstanbul.
- Atay, F.R. (2009), Çankaya, Pozitif Yayıncılık, Ankara.
- Bayramoğlu, S. (2015), **Toplumcu Belediye Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi**, Notabene Yayınları, Ankara.
- Borotav, K. (1991), **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Castells, M. (1978), **City Class and Power**, MacMillan.
- Çelik, Z. (1986), **The Remarking of Istanbul**, University of Washington Press, Seattle.
- Ekinci, O. (1991), Özal'ın Yüksek Bina Arzusu, Mimarlar Odası Arşivi, İstanbul.
- Ekinci, O. (1994), İstanbul'u Sarsan 10 Yıl, Anahtar Kitaplar yayınevi, İstanbul.
- Gonbert, T. (2010), **Sosyal Demokrasinin Temelleri**, Friedrich Ebert Vakfi Yayını, İstanbul.

- İsvan, A. (2009), **Başkent Gölgesinde İstanbul**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Jacobs, J. (2009), **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (1985), **Ottoman Population, 1830-1914**, The University of Wisconsin Press.
- Keskin, 2013, 'Toplumcu Belediyecilik Üzerine Kaynakça': https://www.academia.edu/3517185/Toplumcu_Belediyecilik_Kaynakcasi
- Keyder, Ç. Ve Öncü, A. (1993), **İstanbul and the Concept of World Cities**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul
- Kıray, M. (2001), **Örgütlemeyen Kent: İzmir**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kurtuluş, H. (1999), **The Roles of Çiftliks on the Formation of the Metropolitan Fringe in the Expansion of Istanbul metropolitan Area**, Doktora Tezi, ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Lefebvre, H. (2003), **The Urban Revolution**, University of Minnesota Press. Minnesota, London.
- Ortaylı, İ. (1985), **Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetimler Geleneği**, Hil Yayınları, Ankara.
- Öktem, B. (2005), 'Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü', H. Kurtuluş (Der.), İstanbul'da **Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Öniş, Z. (1991), **Political Economy of Turkey in the 1980s: Anatomy of Unorthodox Liberalism**, in M. Heper (ed.), **Strong State and Economic Interest Groups the Post 1980 Turkish Experience**, Walter de Gruyter, Berlin.
- Tekeli, İ. ve Ortaylı, İ. (1978), **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Ayrıldız Matbası, Ankara.
- Tekeli, İ. (1992), 'Development of Urban Administration and Planning in the Formation of Istanbul Metropolitan Area', **Development of Istanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing**, IULA-EMME, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2010), **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü: 1923-1990**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.